

Bozdağ Cephesi'nde Efeler ve Kumandanlık Meselesi

Salim GÖKÇEN

Prof. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: sgokcen@atauni.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-8051-2783

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 11.01.2020 Kabul Tarihi / Accepted: 07.11.2020

ÖZ

GÖKÇEN, Salim, **Bozdağ Cephesi'nde Efeler ve Kumandanlık Meselesi** , CTAD, Yıl 16, Sayı 32 (Güz 2020), s. 661-689.

I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında İtilaf Devletleri'nin Türk varlığına yönelik faaliyetleri Anadolu'da büyük bir infialin oluşmasına neden oldu. İşgallerin başlamasıyla beraber Türk Milleti'nin vatan savunmasında birlikte hareket etme şuuru ortaya çıktı. Bu durum, işgallere karşı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi'nin doğmasına zemin hazırladı. Bağımsızlık mücadelesinin verildiği yerlerden biri olan Bozdağlar silsilesi, tarihî olduğu kadar siyasî ve stratejik bakımdan da büyük bir öneme sahiptir. Yunan kuvvetlerinin bu hattı geçerek Ödemiş-Alaşehir bölgesinden taarruza geçmesi, Batı Anadolu'nun tamamen elden çıkması anlamına geliyordu. Bu nedenle bölgede kurulacak bir cephe ve bu cephenin elde tutulması Türk İstiklal Mücadelesi için oldukça önemliydi. Bozdağ Cephesi adını verdiğimiz bölge, Birgi ile Salihli arasındaki coğrafyayı içine almaktaydı. Burada, Postlu Mestan Efe ve cepheye sonradan katılan Sarı Efe ile birlikte hareket eden Mursallı İsmail Efe ile Keleş Efe'nin kuvvetleri bulunmaktaydı. Batı Anadolu'da, düzenli bir ordu halinde bulunmayan Kuva-yı Milliye içinde, "Efe"lerin ve "Zeybek"lerin büyük rolü vardı.

Efe ve zeybeklerden meydana gelen Bozdağ Cephesi'nde oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin cephedeki kumandanlığının kimde kalacağı meselesi de en az cephenin kurulması kadar büyük bir önemi haizdi. Bu çalışmada, Batı Anadolu'daki Millî Mücadele için oldukça büyük bir önemi olan Bozdağ Cephesi ve bölgede ortaya çıkan kumandanlık meselesi üzerinde durulacaktır..

Anahtar Kelimeler: Millî Mücadele, Batı Anadolu, Bozdağ Cephesi, Kuva-yı Milliye, Çerkes Edhem

ABSTRACT

GÖKÇEN, Salim, **The Efe Groups and the Question of Command on the Bozdağ Front**, CTAD, Year 16, Issue 32 (Fall 2020), pp. 661-689.

During and after World War I, the activities of the Entente Powers against the Turkish presence caused a major indignation in Anatolia. With the commencement of the occupations, the consciousness of the Turkish nation to act together in the defence of the motherland emerged. This situation led to the emergence of National Forces in Anatolia against occupations. The Bozdağ sequence, which is one of the places where the struggle for independence was given, is of great importance in terms of history as well as politically and strategically. The attack of Greek forces from Odemis-Alasehir region by passing this line meant the loss of Western Anatolia completely. For this reason, a front to be established in the region and the retention of this front was very important for the Turkish Independence Struggle. The region called the Bozdağ Front covered the area between Birgi and Salihli. Here were the forces of Mursallı İsmail Efe and Keles Efe who acted together with Postlu Mestan Efe, and Sari Efe who joined the front later. In Western Anatolia, Efes and Zeibeks had a great role in the National Forces, which was not a regular army. The question of who would be the commander of the National Forces, which was formed in the Bozdağ Front formed by Efes and Zeibeks, was as important as the establishment of the front. This study will focus on the Bozdağ Front, which is of great importance for the National Struggle in Western Anatolia, and the issue of the command that emerged in the region.

Keywords: National Struggle, Western Anatolia, Bozdağ Front, National Forces, Çerkes Edhem.

Giriş – Kuva-yı Milliye

Yüzyıllar boyu Türkmen aşiretlerine yurtluk görevi yapan Batı Anadolu'nun dik yamaçlarına ve yaylılarına sahip Bozdağ silsilesi, aynı zamanda eşkıyalık için de oldukça müsaitti. 16. yüzyıldan itibaren bölge eşkıya yatağı olmuştu.¹ I.

¹ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1997, s. 41 ve 50.

Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Anadolu'da beliren işgal hareketleri, bölgede eşkıyalık yapan zeybeklerin yavaş yavaş Kuva-yı Milliye saflarına katılmalarına yol açmıştır.

"*Kuva-yı Milliye*" terimi ilk olarak Millî Mücadele döneminde kullanılmamıştır. Daha önce 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda ve Balkan Savaşları'nda düzenli birliklerin yanında subaylar komutasında gerilla ve milis hizmetlerini ifa eden gönüllü teşkilatlar da meydana getirilmişti. Bilhassa Balkan Savaşları sırasında benzer örgütlenmelerin devreye sokulduğu, bu teşkilatlara da "*Kuva-yı Milliye*" adı verildiği görülmüştür.²

Millî Mücadele'nin temel taşı olan Kuva-yı Milliye, genel olarak iki anlamda kullanılmıştır. Dar anlamı, işgalci düşman birliklerine karşı koymak amacı ile mahalli olarak teşkilatlanmış kuvvetlerdir.³ Geniş anlamıysa Mustafa Kemal Paşa'nın anlatımıyla;

"Düşmanların çemberi altında bulunan Hükûmet'in emirlerini ordu yerine getirecek durumda değildir. Bu yüzdendir ki, vatani savunma ve korumadan ibaret olan esas görev, doğrudan doğruya milletin kendisine yönelmiş bulunmaktadır. Millet, orduya kendi içinden teslim ettiği bireylerinin, düşman saldırısına uğrayan bölgelerinin savunmasına, düşman saldırısına uğrayan kardeşlerinin hayatlarının korunmasına görevli kılmayı mecbur kılmıştır. İşte buna 'Kuva-yı Milliye' diyoruz. Bütün kâinata böyle diyor."

ifade kazanmıştır.⁴

Millî Mücadele döneminde Kuva-yı Milliye'nin Anadolu'nun her yerinde, aynı anda meydana geldiğini söylemek mümkün değildir.⁵ Mondros Mütarekesi hükümleri gereği olan işgaller vatanın her yerinde aynı anda başlamadığı için bunlara tepki olarak doğan Kuva-yı Milliye Hareketi'nin başlangıcı da her yörede farklı tarihlerde olmuştur. Mütareke'den sonra ilk olarak Musul, İngilizler tarafından işgal edilmiş, bunu diğer işgaller takip etmişti. Bunlara karşı da işgal edilen bölgelerde Kuva-yı Milliye cepheleri açılmıştır.

Sosyolog Kurt Steinhaus, Kuva-yı Milliye'nin ortaya çıkışının üç ayrı biçimde olduğunu belirtmektedir: Birincisinin, Hıristiyan azınlıkların çeşitli bölgeleri ele geçirip Müslümanlara saldırması üzerine halkın kendiliğinden silaha sarılması, ikincisinin, ordudaki subaylarla şehirlerdeki aydınların oluşturduğu siyasal kökenli millî direniş gruplarının ortaya çıkması, üçüncüsününse, zaten silahlı

² Alev Coşkun, *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu*, Çağdaş Yay. İstanbul, 1997, s. 61. İsmet Görgülü, *10 Yıllık Harbin Kadrosu (1912 - 1922)*, TTK, Ankara, 1993, s. 43-44.

³ Sıtkı Aydın, *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi*, Kül. Bak. Yay. Ankara, 1993, s. 66.

⁴ TBMM *Gizli Celse Zabıtları*, (24 Nisan 1920 – 21 Şubat 1921), Cilt I, Ankara, 1980, s. 6.

⁵ Veysi Akin, "Millî Mücadele Fikrinin Doğuşu", *Türk Yurdu*, Sayı 122, Ekim 1997, s. 7-10.

olan - ve zaman zaman yoksulları koruyan - geleneksel Anadolu eşkıya topluluklarının düşmanla çatışmak gibi yeni bir işleve yönelmesi olarak sınıflandırmaktadır.⁶

Anadolu'daki Kuva-yı Milliye hareketi, Pontus ve Ermenistan söylentilerinin yaygınlaştığı bir dönemde, İzmir'in işgali olayını çok iyi değerlendirerek hızla yaygınlaştı.⁷ İşte bu durum, milis kuvvetlerinin doğmasının en önemli sebebidir. Bununla birlikte, Kuva-yı Milliye kavramının içerisine sadece "silahlı milisler" girmemektedir. "Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlbak Cemiyetleri, Heyet-i Milliyeler, Kongreler, Ankara'da toplanan Büyük Millet Meclisi ve bunlara yardımcı olan bütün müesseseler ve Ordu" bu kavramın içinde yer almaktadır.⁸

Yunan birliklerinin Batı Anadolu'da işgallere başlamaları üzerine oluşan milis kuvvetler, günün şartlarında bir mecburiyetti. Mondros Mütarekesi'nin hükümleri gereğince ne hükümet ne de ordu fiilen bir müdahale imkânına sahip değildi. Aslında tam teşekküllü bir ordunun varlığından da söz etmek zordu.⁹ Bu nedenle milis kuvvetler, bu dönemde çok önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir.

İzmir'in işgaliyle beraber Kuva-yı Milliye Hareketi'nin ilk uygulaması Urla'da olmuştur.¹⁰ Urla Yarımadası'nda bulunan sekiz yüz kadar Rum çeteci, 16 Mayıs 1919 sabahı Urla'daki Türk köylerine saldırmışlar; buna karşılık, 56. Tümen'e bağlı Urla'da bulunan 173. Piyade Alay Kumandanı Yarbay Kâzım Bey, elindeki on sekiz silahlı erle diğer hizmet erlerini de silahlandırarak bu taarruzu püskürtmüştü. Daha sonra İzmir'e çıkan Yunan kuvvetleri, takviye olarak gelince durum değişmişti. 17 Mayıs akşamına kadar süren çarpışmaların sonunda Yunan kuvvetleri Türk mahallerini işgal ederek Urla Garnizonu'nu esir almışlardı.¹¹ Bu olay, Millî Mücadele Tarihi'nde Yunanlara karşı oluşturulan ilk "Millî Kuvvet" olarak dikkat çekmektedir..

Kuva-yı Milliye İçinde Efelerin Önemi

Batı Anadolu'da, düzenli bir ordu halinde bulunmayan Kuva-yı Milliye içinde "Efe"lerin ve "Zeybek"lerin büyük rolü vardı. Zeybek, "Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların mubafazasından sorumlu

⁶ Kurt Steinhaus, *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yay. İstanbul, 1973, s. 96.

⁷ Sabri Sürgevil, "İzmir'in İşgali", *I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, (21-23 Eylül 1987 Bildirileri)*, AAM Yay. Ankara, 1994, s. 1097

⁸ Sabahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, Burçak Yay. İstanbul, 1968, s. 114.

⁹ Orhan Avcı, "Türk Millî Mücadelesi Tarihinde Kuva-yı Milliye Devri", *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 45, Ağustos 1998, s.91. Yücel Özkaya, "Kuva-yı Millîye", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD)*, Sayı 24, Temmuz 1992, s.453.

¹⁰ *Genelkurmay Başkanlığı Askeri Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)*, A. 1 / 2, K. 89, D. 326, F.17

¹¹ *Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi*, Cilt II, Kısım 1, Gnkur. HTD. Ankara, 1994, s. 47.

ücretli askerler"¹² olarak bilinmekte; bunların reisineyse "Efe" denilmekteydi.¹³ Zeybeklik, 19. yüzyılın ilk yarısında, özellikle Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla ortaya çıkan eşkıyalığın kökleşmeye başladığı dönemde belirmiştir.¹⁴ Hükümet otoritesinin zayıflaması, adaletsizlik, savaşların yarattığı ekonomik kriz, sosyal düzenin bozulması zeybeklik müessesesinin doğmasına sebep olmuştur.¹⁵

"Efe"yi, aynı zamanda bir "sosyal haydut" olarak tanımlayan kaynaklar da bulunmaktadır.¹⁶ Batı Anadolu'nun toplumsal çeteleri olan efelerin yasadışılığını, içinde yaşadığı toplumsal çevre benimsemekte, yasadışı ilan edilen eylemini desteklemekteydi. Kuva-yı Milliye'nin oluşum aşamasında bu güç, Batı Anadolu'da zaten örgütlü ve silahlı olarak yaygın biçimde varlığını sürdürmekteydi. Hatta, yeni sona eren Birinci Dünya Savaşı'nda cepheden kaçan pek çok kişi de efelerin sayısını artırmıştı.¹⁷ Halide Edip ise efelerden bahsederken, onların eşkıyalıklarını *Robin Hood* efsanesine benzetmektedir.¹⁸ Osmanlı Devleti'nin sosyal bunalım yaşadığı dönemlerde eşkıyalık için dağa çıkan efeler; İzmir'in işgaliyle birlikte Kuva-yı Milliye çatısı altında tamamen vatan ve millet sevdasıyla dağa çıkmışlardır.

Batı Anadolu dağlarında kumandanlara efe, efenin emrindeki kumandanlara zeybek ve erlere de kızan deniliyordu. Aralarında derin bir emir komuta zinciri bulunan bu grupların muharebede oluşturdukları harp şekline de *kale nizamı* denilmekteydi. Bu usûl, eski Türk geleneklerindeki savaş taktiklerine dayanmaktadır. Muharebelerde dört köşe tutulur, efe ortada kalırdı. *Müsademe, yarma, baskın, göçme* isimleri verilen şekillerde muharebe edilir, özellikle düşmanın moral değerlerinin bozulmasına özen gösterilirdi.¹⁹

Saygınlığı olan ciddi ve kararlı birinin birleştirici çabalarına gereksinim duyan ve çoğunluğunu efe ve zeybeklerin oluşturduğu Batı Anadolu direnişi, Rauf (Orbay) Bey'in Bandırma, Balıkesir, Uşak, Akhisar, Salihli, Manisa ve Ödemiş'te yaptığı temaslar ve çalışmalar sonucu saflarını daha da sıklaştırdı.²⁰ Demirci Mehmed Efe, Yörük Ali Efe, Sökeli Ali Efe, Ödemişli Gökçen Efe, Postlu

¹² M. Avni Özbek, "Zeybek", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIII, MEB, İstanbul, 1986, s. 545-546.

¹³ Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul, 1997.

¹⁴ Yetkin, *age.* s. 52-55.

¹⁵ Aydınel, *age.* s. 48.

¹⁶ Doğu Ergil, *Millî Mücadele'nin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1981, s. 82.

¹⁷ Ergil, *age.* s. 88.

¹⁸ Halide Edip Adıvar, *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, Atlas Kitabevi, İstanbul, 1994, s. 52.

¹⁹ Enver Behnan Şapolyo, *Kuva-yı Millîye Tarihi*, Ankara, 1957, s. 48-50.

²⁰ Ergil, *age.* s. 100. Cemal Kutay, "Millî Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler (İlk Beşler ve Sonrası)", *Türk Dünyası*, Sayı 5, Mayıs 1987, s. 32. Rauf Orbay, *Siyasi Hatıralarım*, Cilt I, Emre Yay. İstanbul, 1993, s. 11.

Mestan Efe, Danişmendli İsmail Efe, Köpekçi Nuri Efe, Dokuzuncu Hasan Hüseyin Efe, Kara Ahmed Efe, Koca Mustafa Efe, Sarı Efe ve daha birçokları yapılan doğrudan ya da dolaylı görüşmelerle Millî Mücadele'ye kazandırıldılar.²¹

Kumandanların yoğun çalışmaları neticesinde “*Kuva-yı Milliye Teşkilâtı*” fikrini bütün Batı Anadolu benimsemiş ve gittikçe genel bir mahiyet almış, hatta Avrupa’da öğrenim görmekte olan Mahmut Esat (Bozkurt), Saracoğlu Şükrü gibi vatansever birtakım gençler, öğrenimlerini yarıda bırakarak Kuva-yı Milliye saflarına katılmışlardır.²²

İzmir’de Yunan çıkarmasının ardından Batı Anadolu’da ortaya çıkan şartlar karşısında savunmanın ancak Kuva-yı Milliye Teşkilâtı’nın kurulmasıyla olabileceğini, 17. Kolordu Kumandanı Albay Bekir Sami (Günsav) Bey ile 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik (Aker) Bey düşünmüşler ve çalışmalarını buna göre düzenlemişlerdi.²³

İzmir’in işgali ve Yunan birliklerinin Ege’de hızla ilerlemesi, vatanseverleri çeşitli çareler aramaya yöneltmiş ve bu konuda ilk resmi öneri Burdur Askerlik Şubesi Başkanı İsmail Bey’den gelmiştir. Albay İsmail Bey, 17 Mayıs 1919’da Aydın’da bulunan 57. Tümen Kumandanı Şefik Bey’e çektiği telgrafta şöyle demektedir:

“İsviçre ve Belçika’dan daha geniş olan bölgemde yüz yirmi bin kişilik büyük bir potansiyel mevcuttur. Bunlardan sadık vatandaşların destekleyeceği gönüllü ve fedai teşkilatı kurulmalıdır. Burdur idari makamları vatandaşlardan silahlarını geriye toplamak girişiminde bulunuyor, buna engel olunmalı ve gerekirse derhal ‘Askeri Hükümet’ ilan edilmelidir”.²⁴

Şefik Bey, Aydın’ın işgalinden önce, 23 Mayıs 1919’da Harbiye Nezâretine sunduğu raporunda; Anadolu’yu işgalden kurtarmak için en iyi yöntemin Kuva-yı Milliye olduğu fikrini ileri sürmüştü; Nezâret’ten kendisine verilen cevapta da

²¹ Ergil, *age.* s. 100. Batı Anadolu’da Yunan işgaline karşı silahlı direnişi üç albay başlatmış ve örgütlemişti. Bunlar; Albay Bekir Sami (Günsav), Albay Kâzım (Özalp) ve Albay Mehmed Şefik (Aker) Beyler idi . Bunların yanında, Urla’da Yarıbay Kâzım, Ayvalık’ta Yarıbay Ali (Çetinkaya), Ödemiş’te Yüzbaşı Tahir (Özerk), Nazilli’de Binbaşı Hacı Şükrü gibi subayların önemli rolleri olmuştur. Kumandanların yanında Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran), Edremit Kaymakamı Köprülülü Hamdi, Kırkağaçlı Mehmed Emin, Pelit Köylü Mehmed, Denizli Müftüsü Ahmed Hulusi ve Kaymakam Faik (Öztrak), Hamit Şevket, Refik Şevket (İnce) ve Galip Hoca adıyla yörede etkin çalışma yapan Celâl (Bayar) Bey gibi mücadeleye katılan yerel yönetici ve idarecilerin de büyük katkıları olmuştur. *TİH*, II / 1, s. 100.

²² *TİH*, II / 1, s. 100. Ercüment Kuran, “Millî Mücadele’de Anadolu Eşrafı”, *Türk Yurdu*, Sayı 122, Ekim 1997, s. 43.

²³ *TİH*, II / 1, s. 99.

²⁴ Coşkun, *age.* s. 61-62. Sinever Esin Dayı, *Nazilli Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. Erzurum, 1998, s. 27.

bu konu kendisinin inisiyatifine bırakılmıştır.²⁵ Albay Bekir Sami Bey ise, İstanbul'dan hareketinden önce, Harbiye Nazırı Şevket Turgut Paşa'dan şifahi olarak aldığı direktifle bu yetki ve inisiyatife sahip olmuştur.²⁶

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin ilk örgütlü direnişi Ödemiş'te gerçekleşmiştir.²⁷ Rauf Bey, Celâl (Bayar) Bey ve Bekir Sami (Günsav) Bey'in girişimleri ile 25-29 Mayıs 1919 tarihleri arasında Ödemiş Kuva-yı Milliyesi kurulmuştur.²⁸

Kuva-yı Milliye ile birlikte Ödemiş'te geçici bir Direniş Hükûmeti de oluşturuldu. Ödemiş Kaymakamı Bekir Sami (Baran) Bey'in odasında 29 Mayıs gecesi bazı kararlar alındı. Buna göre; Ödemiş'te “*Yiğit Ordusu*” adıyla bir millî örgüt kurulacak ve Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na Ödemiş Jandarma Kumandanı Yüzbaşı Tahir Fethi Bey getirilecekti.²⁹

Bozdağ'ın Önemi ve Bozdağ Cephesi'nin Kuruluşu

Millî Mücadele'de Bozdağlar silsilesinin stratejik bakımdan oldukça büyük bir önemi bulunmaktadır. Yunanların Bozdağlar silsilesi üzerinden yapacakları herhangi bir saldırı, Batı Anadolu'nun doğu kısmının, hatta Anadolu içlerine kadar bütün bölgenin, Yunan tehdidi altında kalması anlamına geliyordu. Bu nedenle özellikle Ödemiş'in işgalinin ardından, Bozdağ'da bir cephe kurulmasının acil ihtiyacı belirmişti. Çünkü bu hat üzerinden yapılacak bir Yunan saldırısı karşısında Salihli'deki kuruluş aşamasında olan Kuva-yı Milliye birliklerini korumak mümkün olamayacaktı. Bununla birlikte Yunanların Bozdağlar silsilesinin gerisinde bulunan birliklerine başarılı saldırılar düzenleyebilmek için Bozdağlara hâkim olmak gerekmekte idi. Bu nedenle bu bölgede mutlaka bir Kuva-yı Milliye Cephesi oluşturulmalıydı.³⁰

²⁵ *TİH*, II / 1, s. 99.

²⁶ Bekir Sami Bey, İzmir'in işgal edildiği günlerde Rauf (Orbay) Bey'in evinde biraraya gelerek görüş alış-verişinde bulunmuşlardır. *Bk. Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, Cem Yay. İstanbul, 1994, s. 21-22. Bekir Sami Bey'in vedalaşmak üzere geldiği Şevket Turgut Paşa kendisine: “Allah başarılı kılsın oğlum, vatanın çıkarı neyi gerektiriyorsa onu yap. Yılma, üzülme, vatan, kendisine hizmet edenleri öseler de unutmaz ve onları azız tanır. Askerleri ve subayları toplayınız. Fakat zorunlu olmadıkça Yunanlarla çarpışmaya girmeyiniz” şeklinde nasihat etmiştir. *Bk. İlhan Selçuk, Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cilt II, İstanbul, 1976, s. 51.

²⁷ Cevdet Kerim İncedayı, “Türk İstiklâl Mücahedeşi Konferansları”, *Haz. Hüsamettin Ünsal, AAMD*, Sayı 21, Temmuz 1991, s. 663.

²⁸ Ödemiş'te Kuva-yı Milliye'nin kuruluşu için bk. Coşkun, *age.* s.203-231. Behiç Galip Yavuz, *Ödemiş'in Tarihi*, Ödemiş, 1998, s. 82-86.

²⁹ Erol Toy, *Türk Gerilla Tarihi*, Giray Yay. İstanbul, 1970, s. 175-176.

³⁰ Salim Gökçen, *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası*, AAM, Ankara, 2003, s. 30. Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, Cilt VIII, İstanbul, 1972, s. 2521.

Bozdağ Cephesi'nin kurulması ve işlevsel bir hale getirilmesi, Batı Anadolu'da Yunan birliklerinin ilerleyişine karşı kurulan direniş teşkilatlarının bütünlüğünün sağlanmasında da çok önemli bir görevi yerine getirebilirdi. Kuzeydeki Ayvalık, Soma ve Akhisar Cepheleri ile, güneydeki cepheler arasındaki bağlantı ancak Bozdağ'da bulunacak kuvvetlerle kurulabilirdi.³¹

15 Mayıs 1919 günü İzmir Redd-i İlhak Heyeti'nin tarihi mesajı Birgi'ye de gelmişti. Aydınolu Camii'nde toplanan Birgililer, Belediye Başkanı Tevfık Bey'in başkanlığında yaptığı toplantıda müdafaa kararı almışlardı. Postlu Mestan Efe de buradaki toplantıya çağrılmıştı. Efe, Yunanlara karşı mücadele etmeyi ve bu amaçla toplanacak kuvvetlerin de başına geçmeyi kabul etti.³² Postlu Mestan Efe'nin danışmanlığına da Salih Vecdi (Can) Bey getirilmişti.³³

Bu sırada Ödemiş'te Kuva-yı Milliye kurulmuş ve halkın silahlanması için herkese çağrıda bulunulmuştu. Zeybeklerin büyük bir çoğunluğu bu çağrıya uyarak Ödemiş'e gelmişlerdi. Bozdağ'dan Postlu Mestan Efe ile, Adagide'den Ketendereli Mustafa Efe de bunların arasındaydı. 30 Mayıs 1919 günü Ödemiş Hastane Caddesi'ndeki askeri depodan gelenlere tüfek ve adam başına 100'er mermi dağıtıldı. Burada Mestan Efe'ye Bozdağ'da bulunmak ve Salihli yönünden gelecek düşmanı durdurmak görevi verilmişti.³⁴ Ancak Mestan Efe başlangıçta, Birgili Rumların ve çevreden bazılarının ayartıcı sözleri üzerine Millî Mücadele'ye katılmada tereddüt gösterdi.³⁵

Ödemiş'in Yunanlar tarafından işgal edilmesiyle birlikte silahların büyük bir kısmı Yunanların eline geçmişti; ancak Hacı Kara Ahmetoğlu Salih Bey ve beş arkadaşı ellerinde bulunan silahlarını teslim etmediler. Bu kişiler, Bozdağ bölgesine geldiklerinde, Salih Vecdi Bey'den, Kula ve Eşme'de Kuva-yı Milliye teşkilatı kurulduğunu ve silahlarını bir an evvel teslim etmeleri gerektiğini söyleyen bir mektup almışlardı. Aynı mektup, Mestan Efe'ye de gelmişti. Burada Salih Bey ve arkadaşları da Efe'yi ikna etmeye çalışmışlar ancak yine de mücadeleye katılmak hususunda kendisini ikna edememişlerdi.³⁶

³¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkezîyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK, Ankara, 1989, s. 130.

³² Bayar, *age*. VIII, s. 2521.

³³ Aydınol, *age*. s. 237.

³⁴ Emrindeki 180 kişi ile Ödemiş'e gelen Mestan Efe, 143 adet borulu Alman tüfeği aldı ve kendisine askeri danışman olarak Kalkandelenli Yüzbaşı Rahmi Bey atandı. *bk.* Yavuz, *age*. s. 106-107.

³⁵ Aydınol, *age*. s.237-238. *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 71.

³⁶ Salih Bey, Sarı Ahmetoğlu Mustafa Ali ve diğer arkadaşlarıyla Alaşehir'e gittiler. Burada Yüzbaşı Tahir Bey: "Afyonkarabisar'dan gelecek 600 silahtan 200 adedini size veririm. Keles'te Ali Orhan Bey cephe kurmaktadır. Siz de Bozdağ'a dönerek, Salihli'ye açılan bu önemli istikâmeti tıkayın. Subatan Yaylası'ndan Hacı Alimoğlu İsmail Efe'ye de 73 silah verdim. Onlardan da istifade edersiniz" dedi. Bu talimatı aldıktan

Postlu Mestan Efe'nin bir türlü mücadeleye yanaşmaması bölgede bulunan efeler arasında oldukça rahatsızlık meydana getirdi. Bu konuyu görüşen efeler, 18 Temmuz 1919'da Mestan Efe'nin öldürülmesini kararlaştırarak, bu görevi Mestan Efe'nin adamlarından İzmirli İsmail Efe'ye verdiler. Fakat İsmail Efe bir türlü bu görevi yerine getiremedi.

Bu arada kendisine gelen mektubu alarak Birgi'ye gelen, fakat burada Rumlar tarafından iyi karşılanmayan Mestan Efe, Yunanların halka yapmış olduğu zulmü görerek gerçeği anlamaya başladı ve doğru yolun Millî Mücadele'ye katılmak olduğuna inandı. İzmirli İsmail Efe ve 27 arkadaşıyla birleşmeye karar veren Mestan Efe, Çerkes Hasan, Sabri Efe ve Hacı Alimoğlu İsmail Efe ile direkt bağlantı kurarak bunların da Kuva-yı Milliye'ye katılmaları hususunda girişimlerde bulundu. İzmirli İsmail Efe de bu durumu Salihli'ye bildirdi. Salihli'den aynı gün Alaşehirli Hüseyin Paşaoğlu Mustafa Bey, Eşme Müftüsü Hacı Nafiz Efendi beraberinde kırk kişiyle Bozdağ'a geldiler. Böylece 18 Temmuz 1919 Cuma günü Bozdağ Cephesi kurulmuş oldu.³⁷

Mursallı İsmail Efe, kardeşi Ali ve oğulları Alim, Hüseyin ve arkadaşları da Ödemiş'in Mursallı Köyü'nde eli silah tutan çevre köylüleri toplayarak Halkapınar Cephesi'ni oluşturmuşlardı.³⁸ Sarı Efe Edip Bey'i de yanına alan İsmail Efe, Halkapınar Yaylası'nda karargâh kurdu. Edip Bey, buradan Kâzım (Özalp) Bey'e bir mektup yazarak 61. Tümen'den 4 top, 4 makineli tüfek, 20 sandık cephane ve 200 mavzer temin etti. Daha sonra Demirci Mehmed Efe'nin emri üzerine Postlu Mestan Efe buradaki makineli tüfekleri Bozdağ Cephesi'ne almıştır.³⁹

Bozdağ Cephesi adı verilen bölge Birgi ile Salihli arasındaki sahayı kapsamaktadır.⁴⁰ Burada, Postlu Mestan Efe ve daha sonra katılan Sarı Efe (Yüzbaşı Edip Bey)⁴¹ ile birlikte hareket eden Mursallı İsmail Efe ile Keleş Efe'nin kuvvetleri bulunmaktaydı.⁴² Edip Bey'in kumandası altında "*Balkan*

sonra Bozdağ'a dönmek üzere yola çıkan Salih Bey ve arkadaşları yolda, Yunanların Mestan Efe'yi Bozdağ'a kumandan tayin ettikleri haberini aldılar. Ayrıca Birgi Rumlarından Mestan Efe'ye gönderilen bir mektup ellerine geçti. Mektupta; Birgi'ye bir İngiliz Subayı geldiği ve Mestan Efe'den bu subayla birlikte kendilerini de Bozdağ'a götürmesi isteniyordu. Bütün bu gelişmeler Mestan Efe'nin bir türlü Kuva-yı Milliye'ye katılmayacağını gösteriyordu. *Bk. Aydınel, age. s. 238-239.*

³⁷ Aydınel, *age. s. 238.* Yavuz, *age. s. 107.* Bayar, *age. VIII, s. 2521.*

³⁸ Yavuz, *age. s. 115.*

³⁹ *Age. s. 116.*

⁴⁰ *TİH, II / 1, s.152.*

⁴¹ Bayar, *age. VIII, s. 2520.* Cemal Kutay, *Çerkes Edbem Dosyası, Cilt I, Boğaziçi Yay. İstanbul, 1990, s. 89.*

⁴² Bayar, *age. VIII, s. 2521.*

Akıncılar” diye adlandırılan bir millî kuvvet bulunmaktaydı.⁴³ Ödemişli İsmail Efe ile Gökçen Efe’yi de kendisine bağlayan Sarı Efe Edip Bey’in emrindeki kuvvetlerin sayısı üç yüz civarına ulaşmıştı.⁴⁴ Daha sonra Alaşehir’den Mustafa Bey ve Eşme Müftüsü Hacı Nafiz Efendi kırk kişilik kuvvetiyle gelerek, Bozdağ Kuva-yı Milliyesi’ne katılmışlardı. Böylece, Bozdağ Cephesi’nde toplam 600 yaya, dört makineli tüfek ve süvarilerden meydana gelen bir Müfreze ortaya çıktı. Bu birlikler, Bozdağ tepelerinde Akçakmak Gediği - Gölcük hattını tutuyorlardı. Dağın muhtelif yerlerine kulübeler yapılarak zeybekler buralara yerleştirilmişlerdi.⁴⁵

Postlu Mestan Efe kumandasındaki Bozdağ Müfrezesi, Birgi’de bulunan Yunan birliklerine birçok akınlar ve baskınlar düzenlemek suretiyle başarılı olmuş ve bölgede büyük şöhret kazanmıştı.⁴⁶ I. II. ve III. Birgi baskınlarıyla Yunanların morallerini bozan Bozdağ Müfrezesi’nin bu başarıları yöre halkına da moral kaynağı olmuştur. Bu başarıların ardından çok kısa bir sürede Halkapınar Yaylası, Kemer Yaylası, Balyambolu (Beydağ) Emirli Köyü, Bademiye, Üzümlü, Köseler ve Cevizalanı gibi köy ve kasabalarda yeni birlikler oluşarak, cephele açılmıştır.⁴⁷

Çerkes Edhem ve Kumandanlık Meselesi

II. Meşrutiyet’in ilanından hemen önce Kuşçubaşı Eşref Sencer Bey’in telkinleriyle Teşkilât-ı Mahsusa’ya girmiş olan Çerkes Edhem Bey, Trablusgarp ve Balkan Savaşları sonrası Batı Trakya Harekâtı’nda görev almıştı. I. Dünya Savaşı’nda Teşkilât-ı Mahsusa’nın düzenlediği İran-Afgan üzerinden Türk Anavatanına yol açma harekâtına Rauf Bey’in maiyetinde katıldı. Ali İhsan Paşa’nın, Kâbil üzerine yapılacak ileri harekâtın öncüleri olarak sevk ettiği akıncıların başına getirildi. 1918 yılı başlarında yine Teşkilât-ı Mahsusa’nın kadrosu içinde Irak Harekâtı’nda hizmet etti ve burada yaralanarak Bandırma’ya döndü.⁴⁸

İzmir’in işgalinin ardından millî kuvvetlerin kurulmasına ve teşkilatlanmasına en çok hizmet etmiş olan iki kumandanın tayini yapılmıştı ki bunlardan birisi, 61. Tümen’in başına getirilen Kâzım (Özalp) Bey,⁴⁹ diğeri de 17. Kolordu

⁴³ *Atatürk Ansiklopedisi*, Cilt V, May Yay. İstanbul, 1972, s. 213.

⁴⁴ Rahmi Apak, *Garp Cephesi Nasıl Kuruldu?*, TTK, Ankara, 1990, s. 115-116. *Atatürk Ansiklopedisi*, V, s. 213.

⁴⁵ Yavuz, *age.* s. 107.

⁴⁶ *TİH*, II / 1, s. 152.

⁴⁷ Yavuz, *age.* s. 109.

⁴⁸ Kutay, *Çerkes Edhem*, I, s. 43-44. Hüsamettin Ertürk, *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul, 1957, s. 456.

⁴⁹ Selahattin Tansel, *Mondros’tan Mudanya’ya Kadar*, Cilt I, MEB. İstanbul, 1991, s. 277.

Kumandan Vekilliği'ne tayin edilen Albay Bekir Sami (Günsav) Bey'di.⁵⁰ Gerek 22 Mayıs'ta Bandırma'ya gelen Bekir Sami Bey gerek Kâzım Bey ve gerekse Mustafa Kemal Paşa ile buluşmak üzere Amasya'ya giderken Bandırma'ya uğrayan Rauf Bey'in Çerkes Edhem ve Reşid Bey ile görüşmeleri neticesinde, Edhem ve Reşid kardeşlerin Millî Mücadele'deki yerlerini almaları sağlanmıştı.⁵¹

Bu görüşmelerin ardından Millî Mücadele'ye katılma kararı alan Edhem Bey, küçük bir müfrezeyle Haziran ortalarında Bandırma'dan hareket ederek, Ali (Çetinkaya) Bey'in bulunduğu Ayvalık Cephesi'ne gelmiş;⁵² burada fazla kalmayarak Soma'ya geçmiştir.⁵³ Soma'da Kâzım Bey'den Salihli'de bir cephe oluşturmak amacıyla bir miktar silah ve cephane alan Edhem Bey buradan Salihli'ye geçmiştir.⁵⁴

Salihli'ye gelerek Kuşçubaşı Eşref Bey'in çiftliğine yerleşen Edhem Bey'den birkaç gün önce Rauf Bey'in eniştesi Aziz Bey, Salihli'ye gelmiş ve Eşref Bey'in küçük kardeşi Ahmed Bey'e, Eşref Bey'in çiftliğini Edhem Bey'in millî kuvvetlerin karargâhı olarak kullanacağını, kasadaki altınlardan ve saklanan silahlardan da bu işte yararlanabileceğini bildirmişti.⁵⁵

Soma'dan sağladığı silah ve cephaneyi burada bırakan Edhem Bey, aynı gün on-on beş atıyla Akhisar'a gitti. Akhisar Kaymakamı'na Albay Kâzım Bey'den aldığı yetki belgesini göstererek Akhisar'ın ileri gelenlerini ve eşrafını toplamasını istedi. Toplananlardan Redd-i İlhak Cemiyeti kurarak, direnişçi Kuva-yı Milliye'yi oluşturmalarını istedi. Yunan yayılmasının ilk günlerinde Bekir Sami Bey'in teslimiyetçi bir tutum içinde gördüğü Akhisar ileri gelenleri ve eşrafı,⁵⁶ geçen günlerin getirdiği birikimle bu öneriye katıldı.

Belediye Reisi Ali Bey:

“Edhem Bey, bizler de her şehir ve kasaba halkı gibi daha önceleri şaşkın haldeydik. Sanıyorduk ki, Yunan bayraklarıyla, tuz ve ekmele düşmana karşı çıkar, onu memleketimizi işgale çağırırsak yağmadan ve ölümden kurtuluruz. Fakat kısa zamanda düşmanın ne kahpe bir düşman olduğunu İzmir'de ve

⁵⁰ Hamdi Gürler, *Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav)*, ATASE, Ankara, 1994, s. 41.

⁵¹ *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s.30. Bayar, *age*. VIII, s. 2469-2470. Ali Fuad Cebesoy, *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul, 1953, s. 67-125.

⁵² Ali Çetinkaya, *Millî Mücadele Hatıraları*, AAM, Ankara, 1993, s. 74.

⁵³ Ayvalık Cephesi'nde Köprülülü Hamdi Bey'in Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak bulunması da Edhem Bey'in orada kalmasına engel teşkil etmiştir. Çünkü Hamdi Bey, Arnavut asıllı idi ve Marmara'nın güney bölgesinde bir kan davasından dolayı Çerkesler ile Arnavutların arası açıktı. *Bk. Selek, age*. I, s. 169.

⁵⁴ Kâzım Özalp, *Millî Mücadele (1919-1922)*, Cilt I, TTK. Yay. Ankara, 1988, s. 31.

⁵⁵ Kutay, *Çerkes Edhem*, I, s. 84-85.

⁵⁶ *Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları*, s. 32.

başka yerlerde yaptıklarını öğrenmiş bulunuyoruz. Biz de siz gelmeden önce bir teşkilât kurma kararına varmış bulunuyorduk”

diyerek, Redd-i İlhak Cemiyeti’ni; “*Ulemeden Hafız Mehmed Said, balktan Mehmed Nuri, müderriszâde Süleyman, Rıza, ahalden Hafız Osmanoglu Hasan, müderriszâde Mehmed*” diye sıralamıştır.⁵⁷

Edhem Bey’in Kuva-yı Milliye’ye katıldığı ilk günden itibaren çevresini tanımaya çalıştığını görmekteyiz. Salihli’nin hemen gerisinde bulunan Alaşehir, Kuva-yı Milliye hareketi bakımından faal bir merkez olduğu için Edhem Bey, Salihli’de karargâhını kurduktan sonra günü birlik Alaşehir’e de gidip, orada olup bitenleri öğrenmek istemiştir.⁵⁸ Bu arada Salihli’de Dramalılardan bazıları ile birleşerek, Gönen, Balıkesir, Kirmastı, Bandırma ve Bursa’da tanıdığı Çerkeslere de haber göndererek bunların bazılarının kendisine katılmalarını sağlayan Edhem Bey,⁵⁹ böylece birliklerini daha da kuvvetlendirmeyi başarmıştı.

Edhem Bey’in bölgedeki ilk önemli icraatı, Salihli Kaymakamı Hasan Fikret Bey’i Alaşehir’e göndermek olmuştur. II. Ordu Müfettişliği’nin raporuna göre; Salihli Kaymakamı ile Müftü ve Belediye Reisi, ahalden hiç kimsenin haberi olmaksızın “*Yunan Kumandanı’nı Kaza’nın işgaline davet etmek alçaklığında*” bulunmuşlardı. Olaydan haberi olan ahali bunları protesto ederek, Kaymakam’ın başlarından alınmasını istemişlerdi.⁶⁰

Edhem Bey, Salihli’ye yerleşip güçlenmeye başlayınca Hüseyin Paşazâde Mustafa Bey’i de Salihli’den uzaklaştırmaya çalışacaktır. Olayların gelişimini Alaşehir Kaymakamı Bezmi Nusret (Kaygusuz) Bey şöyle anlatmaktadır:

“Edhem, çok zeki bir adamdı. Her hareketinde bir şeytanlık saklı idi. Kimseye sezdirmeksizin fikrine ve emellerine uygun taraftarlarının çoğalmasına çalışıyor, etrafı yokluyordu. Alaşehir Duyun-u Umumiye Müdürü Rıza Bey ve Mütevellizâde Tefvik Bey ile ilişkilerini sıcak tutmaktaydı. Aynı zamanda Belediye’ye de gelerek benimle beraber nargile içmeye gider, yolda mutlaka bir adım geriden gelirdi. Hükûmet’e bağlı ve itaatkâr olduğuna bu suretle halkı inandırmaya çalışırdı. Mustafa Bey’in Kuva-yı Milliye Kumandanı olmasını bir türlü çekemiyordu. Her şeye hâkim olma sevdasında idi.

“Bu sırada cephenin Sart tarafında mühim bir çarpışma oldu. Yunanlar, şafak sökmeden, süvari, topçu, makinalı tüfek ve piyadeden meydana gelen bir Alay ile üç taraftan hücumla geçmişler, en ziyade taarruza uğrayan Yedek Subay Şakir Ünalın’ın müfrezesi olmuştur. İki saat devam eden şiddetli bir müsadememin sonunda müfrezemiz, Salihli’ye doğru, Alçı Köyü’ne kadar

⁵⁷ Tekeli-İlkin, *age.* s. 124.

⁵⁸ Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir, 1955, s. 184.

⁵⁹ Kaygusuz, *age.* s. 185.

⁶⁰ Muzaffer Tayyip Gökbilgin, *Millî Mücadele Başlarken*, Cilt I, İş Bankası Yay. Ankara, 1959, s. 162.

geri çekilmiş, bu köye yerleşmiş bulunan Mustafa (Şahyar) Bey, bir kaç ihtiyat zabitanın kumandasındaki kuvvetlerle Şakir Ünalın Müfrezesi'ni takviye ederek taarruza girişmiş, pek çetin bir savaşı müteakip Yunan kuvvetlerini püskürtmüş ve onlara iyice zayıta vermiştir.

“Bu çarpışmadan sonra Edhem'in tavırlarını, kıskanç vaziyetini iyi göremeyen Mustafa Bey, yanına bir miktar kuvvet alarak Postlu Mestan Efe'nin bulunduğu Bozdağ mıntıkasına geçmiş ve cephenin sol cenahını tutmuştu. Sağ Cenah Kumandanlığı Çerkes Edhem'e kalmıştı... 15 Temmuz'da Alaşehir Mevkî Kumandanlığı'nda birdenbire bir değişiklik yapılmış, Süleyman Sururi Bey'in yerine Yarbay Haydar Bey tayin edilmişti. Bu zat, evvelce Harbiye Nezâreti'nde Coğrafya Muallimi imiş. Yaşlı, olgun ve idareli bir askerdi. Mahalli Hükümet'e karşı samimi bir anlayış göstermekteydi.

“Çerkes Edhem, cephede düşman ile uğraşacak yerde, gizliden gizliye Mustafa Bey'i büsbütün bertaraf etmeye çalışıyordu. Mustafa Bey'e taraftarlık eden Poyrazlıları kumandası altına almağa kalkıştı. Salihli Kasabası içinde Poyrazlılarla Edhem'in kuvvetleri arasında on iki saat süren bir çekişme ve çatışma vuku buldu. 'Allah Diyen' mevkiinde bulunan Bozdağlı İsmail Efe ve Şakir Ünalın, 120 kadar mevcutlarıyla Salihli'ye indiler. Her iki tarafla konuşarak işi yatıştırdılar. Fakat neticede Edhem bütün cepheyi hâkim oldu.”⁶¹

Bu sırada Alaşehir'de teşkilâtını tamamlayıp Salihli Cephesi'ne gönderen Hüseyin Paşazâde Mustafa Bey, Salihli'de Edhem Bey ile çalışmak imkânının kalmadığını anlamış ve kendisine bağlı kuvvetleri Alaşehir'e çekmişti. Edhem Bey, bu hareketi bir fırsat bilerek Mustafa Bey'i ortadan kaldırmak ve kuvvetlerini de ele geçirmek istedi. Elindeki kuvvetlerle Alaşehir üzerine yürüdü. Bezmi Nusret Bey, iki hasım arasında geçen olayı şöyle anlatmaktadır;

“Mustafa Bey ile cephe tedariki için konuşuyorduk. Ansızın birkaç el silah patladı ve arkası devam etti. Tevfik Bey ile sık sık görüşen Jandarma Kumandanı Ziya Bey yanıma geldi. Yüzü mosmordu. Kulağıma eğildi; 'Edhem Bey, şehri kuşatmak üzeredir. Cebren Mustafa Bey'in taraftarlarını dağıtmak istiyor'. Edhem'in maiyetinde en aşağı bir tahminle beş-altı yüz kadar süvari vardı. Memleketin daha büyük bir felâkete uğramaması için muzaffer kahramanı! bulmaya gittim. Kasaba dışında 'Ahz-ı Asker Şubesi' binasında idi. Kurşunlar arasında tek bir jandarma ile geçtim, oraya vardım. Yolda giderken silahların hep havaya atıldığını ve hiçbir kimseye ziyan verilmediğini gördüm. Kalbim müsterih oldu. Edhem'in yanında maslub Edip Bey'i buldum. Kurmay vazifesini görmekteydi. Bu zat ile evvelce birkaç defa Tevfik Bey'in selamlığında buluşarak beraberce içmiştik. Küçük boyu ve sarışın simâsı, beyaz baldırlarıyla mütenâşip olmayan zeybek elbisesinden dolayı takılırdım. O da; 'Benim elbisem senin sakalına benziyor' diye lâtife

⁶¹ Kaygusuz, *age.* s. 185-186.

ederdi. Bununla beraber, sözlerini ve fikirlerini nisbeten mutedil bulurdum. Balkan Müfrezesi namı ile bir çete kurmuştu. Ödemiş taraflarında baskınlar yapardı. Bu işe karışmış olduğunu görünce mütehayyir oldum. Edhem Bey'e; 'Sizin için kasabada bir muhalif yoktur. Hepimiz size hürmet ve muhabbet besleriz. Düşmana karşı sarf olunacak cephanenin boş yere gitmesi muvafık mıdır?' dedim. Edip Bey sözümü tasdik ederek, hemen ateşin kesilmesi emrini verdi. Edhem, ertesi gün Hükümet'e geldi. Mutlaka birkaç kişiyi asmak, şehirde bir terör havası yaratmak istiyordu. Bunu bana açmadı. Ziya Bey'e söylemiş. Hapishaneden idama müstehâk üç canı verildi. Zannederim ki bunların ikisi kolcu ve hamalbaşılardır. Askerlik binasında onları sorguya çekti. Suçlarını şek ve şüpheye mahal bırakmayacak şekilde itiraf ettiler. Çarşı kenarında üç sehpa kuruldu. Bunları astırırken seyretmek için beni de beraber götürmek istedi. İdamlarda Hükümet Reisi'nin hazır bulunması kanun iktizası olduğunu lâtife yoluyla serdetti. İtiraz ettim, gitmedim."⁶²

Edhem Bey'in hatıralarında, Bezmi Nusret Bey'in anlattığı olaylar, farklı bir şekilde ifade edilmektedir ki, bu durum sevk ve idare konusunda aralarındaki görüş ayrılığını göstermektedir. Edhem Bey, bu gelişmeleri hatıralarında şöyle dile getirmektedir:

"... Tam bu sırada Salihli Merkez Cephesi yakınlarında ve gerilerinde bir uygunsuzluk baş gösterdi. Silahlı olarak muhalefete geçen Poyraz ve Alaşehir çeteleri beyliği meselesi' çıktı. Bunlar millî cephemize hizmet edeceklerini söyleyerek teşekkül etmişler ve birkaç defa da bizimle harplere iştirak eder gibi görünmüşlerdi. Birkaç gün devam eden hastalığımdan istifade ederek vaziyet aldılar. Mevcutları beşer yüz kişiden bin silahlı, kısmen Alaşehir eşrafından Mütevellizâde Mustafa Bey ile Poyraz eşrafından Hacı Ali Bey namlarında iki fesadçının idaresinde idiler. Aralarına bazı hüviyetleri meçhul zabitler de katılmıştı. Hatta Poyraz asilerinin kumandanı Ahmed Bey isminde bir Binbaşı, ben hasta iken Salihli'ye giderek karargâh kurmuş, bazı eşrafı kandırmış, gizli içtimalar tertip etmişti.

"Alaşehirli Mustafa Bey ise, aynı zamanda kandırılarak kendi tarafına çektiği bir kuvvet ile Alaşehir'e çekilerek orasını merkez ittihaz etmiş, kuvvetini arttırmaya çalışıyordu. Ben evvelce bunların bazı hallerinden şüpheye düşmüştüm ve bu şüpheyi halletmek istemiştım. Lâkin ağabeyim Reşid Bey'in müdahalesi bu teşebbüsüne mâni olmuştu. Bunlar Reşid Bey'i samimi vatanperver olduklarına inandırmışlardı. Hastalıktan kalktıktan sonra, bunları kat-i tedibe karar verdim. Ancak karar ve tertiplerimi Reşid Bey'e hissettirmedim. Çünkü halâ ağabeyimi kandırabilmektedirler. Hâlbuki Salihli'ye sokulan Poyraz Kumandanı, yanımdaki adamlarımı ve cephedeki bazı kimseleri dahi kandırarak kendi tarafına çekmeye çalışıyordu. Maiyetimden O'na katılanlar olmuyor değildi. Bu kurnaz muhaliflerimin gizli maksadlarını öğrenmek, ne yapmak istediklerine iyice vakıf olabilmek için

⁶² Kaygusuz, *age.* s.192-193.

sâdık adamlarından bazılarını bana isyan etmiş şeklinde gösterip aralarına soktum. Hatta bunlar arasında en dirayetli iki arkadaşında karargâhına kadar gittiler. Bütün sınırlarını öğrenebilecek bir vaziyete girdiler. Artık her karar ve mahrem teşebbüslerinden haberdar oluyordum. Anlaşıldığına göre bu muhalefet zümresi, İstanbul'daki Ferid Paşa Hükûmeti ve İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile münasebetleydiler ve hemen hepsi de İttihad ve İtilâf zihniyetinin esiri idiler. Küstah ve hüvviyeti meçhul bu isyan karargâhından son sızan malûmat neticesi İzmir yolu ile Uşak cihetine geçmiş bulunan Yüzbaşı Rifat (Hatırımında kaldığına göre) ve Polis Serkomiseri tahakkuk eden ve ismi hatırımında kalmayan diğer bir arkadaşı da Uşak civarında bir kereste bıçkısında fesat saçmakla meşgulken yakalanmışlar ve mahfûzen Salihli'ye karargâhına gönderilmişlerdi. Bu muzır teşkilâtçıların dahilden cephemizi dağıtmaya uğraştıkları tahakkuk ediyordu. Son plân ve tertiplerinden biri de beni öldürmek suretiyle maskeyi atmaktı. Bu suikasd plânı Salihli'deki karargâha hastalığım sırasında bir baskın yapmak suretiyle başlayacak idi. Her nasılsa buna cesaret edemedikleri anlaşılıyor ve herhalde ihtiyatlı hareket düşüncesi ve tedbirleri buna müsaid değildi.”⁶³

Cephedeki iktidar mücadelesini anlatan bu iki farklı görüşün yanında tarafsız bir gözle Celâl (Bayar) Bey, bu olaya açıklık getirmektedir:

“...Bu sırada Aydın Cephesi'nde olduğu gibi İstanbul Hükûmeti, özellikle Dahiliye Nazırı Adil Bey, Balıkesir ve Bölgesi Kuva-yı Milliyesi'ni ele geçirmeye çalışıyordu. Ön safta görünen Kuva-yı Milliyecilerle güya dostane münasebet kurmak için uğraşıyordu. Jandarma Umum Kumandanı Kemal Paşa, Kuva-yı Milliye'yi avlamak, gerekirse vurmak için Balıkesir ve Denizli'ye gönderilmişti.

“Edhem Bey'in dediği şekilde Salihli ve Alaşehir'de Kuva-yı Milliye'yi dağıtmak isteyen İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile ortak, ucu İstanbul Hükûmeti'ne dayanan bir fesad teşebbüsü ve hareketi vardı. Hatta bir iç harp ve kanlı bir kardeş kavgasından başka bir şey olmayan 'Anzavur İsyanı' dahi bizzat Sultan Vahdeddin ile Sadrâzam Ferid Paşa tarafından hazırlanıyordu. Keyfiyet, halk arasında da yayılmaya başlamıştı. Ben bunu bilmekteydim, fakat şahsını dahi tanımadığım Alaşehirli Mustafa Bey'in Kuva-yı Milliye aleyhinde böyle bir hareketle ilgilendiğini işitmedim.”⁶⁴

Salihli - Bozdağ Cephesi'nde oluşturulan Kuva-yı Milliye'nin cephedeki kumandanlığının kimde kalacağı meselesi, 27 Ağustos 1919 günü Mustafa Bey ile iş birliği yapan Poyrazlılar ile Edhem Bey'in kuvvetleri arasında Salihli'de on iki saat süren bir çatışmaya neden oldu. Edhem Bey, ancak bu çatışmadan

⁶³ *Çerkes Edhem'in Hatıraları*, İstanbul, 1962, s. 15-17.

⁶⁴ Bayar, *age.* VIII, s. 2515-2516.

sonra, Poyrazlıların şehirden ayrılmasını sağlayarak bölgedeki denetimi ele geçirebilmişti.⁶⁵

Edhem Bey, Mustafa Bey'in bölgeden ayrılmasını sağladıktan sonra, Salihli, Alaşehir, Uşak bölgesini nüfuzu altına almıştı. Daha sonra bölgedeki nüfuzun tamamını ele geçirerek, emrinde bulunan kuvvetleri cephenin sağ tarafında bulunan Sart Harabeleri'ni ve sol tarafında bulunan Akhisar-Salihli yolu üzerindeki Binbir Tepe'yi tutmakla görevlendirdi.⁶⁶

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye'nin Teşkilâtlanması Çalışmaları

Batı Anadolu'daki düzensiz Kuva-yı Milliye birliklerinin örgütlenme çalışmaları ilk olarak Ali Fuad (Cebesoy) Bey'in bir girişimiyle başlamıştır. Sivas Kongresi'nin çalışmaya başladığı günlerde Ankara'da 20. Kolordu Kumandanı olarak bulunan Ali Fuad Bey, Kurmay Başkanı Ömer Halis Bey ve 24. Tümen Kumandanı Mahmud Bey ile bir durum değerlendirmesi yaparak şu önemli noktaları tespit etmişlerdi:⁶⁷

1) Alaşehir Kongresi, tarafından General Milne'a yazılan cevapta;⁶⁸ *"Yunanlar, Aydın ve İzmir'den çekildiği takdirde, Düvel-i İtilâfiye lüzum görürse bu havalıye akd-i sulhe kadar İngiliz ketaati ikâme edebilir"* denilmesi Erzurum Kongresi Kararlarına aykırıdır.⁶⁹

2) Batı Anadolu'daki direniş zayıflamıştır.

3) İstanbul Hükûmeti'nin, Batı Anadolu'daki teşkilâtları doğudaki hareketten ayıracak girişimleri etkili olabilir.

⁶⁵ Çerkes Edhem'in aldığı istihbarata göre, Edhem Bey'in ağabeyi Reşid Bey'in Karargâh Kumandanı Yusuf Bey, Poyrazlılar ile uzlaşmak için bir yemeğe çağrılacak ve yolda pusu kurularak öldürülecekti. Pusu kuracak olanlar Kel Ömer, Gebeşli Osman, Çalılıköy'den bir başka Osman ve Tekeşerli bir başka kişiden oluşuyordu. Edhem Bey de pusu yerinin karşısındaki hana adamlarını yerleştirmiş ve buraya geldiklerinde Halil Efe ve Ali Çavuş adlarındaki adamları vasıtasıyla onları öldürtmüştür. Bunun üzerine Salihli'de çatışma çıkmış, Çerkes Edhem cepheden bir süvari müfrezesi getirerek Poyrazlıları çevirmiştir. Daha sonra Poyrazlıların barış isteğini öğrenen Edhem Bey, onların şehirden çıkıp gitmelerine izin vermiştir. Tekrar Salihli'ye yüz elli süvari ile gelen Çerkes Edhem, Poyrazlılardan yana olan iki kişinin evini yakmıştır. *Bk. Çerkes Edhem'in Hatıraları*, s. 17-19. Akif Bey'den duyduklarını anlatan Muhittin Bey ise: *"Poyrazlılar, Edhem Bey ile anlaşmak için 15-20 atl ile Salihli'ye gelip Kemerli Hanı'na inmişler ve orada yemek yemişler. Bunlardan Gebeşoğlu Osman ile Uzun Abdullah'ın oğlu Çerkes Mustafa ellerini yıkarken karşısındaki dükkanda bekleyen Edhem Bey'in adamları ateş edip bu iki kişiyi şehid etmişler, bunun üzerine Poyrazlılar da bilmukabele iki Çerkes katletmişler ve ateş sabaha kadar devam etmiş, ertesi gün Edhem Bey, dört mitralyözle bütün şebre ateş etmiştir"* demektedir. *Bk. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarçıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. Ankara, 1967, s. 56.

⁶⁶ Bayar, *age.* VIII, s. 2520.

⁶⁷ Cebesoy, *age.* s. 179-183.

⁶⁸ 23 Ağustos tarihli telgrafın tam metni için *bk. Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 216-218.

⁶⁹ Cevat Dursunoğlu, *Millî Mücadele'de Erzurum*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul, 1998, s. 98-100.

4) İngilizler, Bağdat Demir yolu güzergâhındaki kuvvetlerini artırarak, batıdaki ve doğudaki hareketin bütünleşmesini önleyici bir engel oluşturmaya çalışmaktadırlar.

Tespit edilen bu konularla birlikte alınacak önlemleri de kararlaştıran Ali Fuad Bey'in başında bulunduğu kumandanlar bunu 7 Eylül 1919'da bir şifreyle Sivas'ta Kongrenin onayına sunulmak üzere 3. Kolordu Kumandanlığı'na bildirdiler. Mustafa Kemal Paşa buna verdiği 9 Eylül tarihli cevapla, Kongrenin Ali Fuad Bey'i Batı Anadolu Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı'na getirdiğini ve bölgede gerekli değişiklikleri ve düzenlemeleri yapmakta serbest olduğunu⁷⁰ bildirdi.

Ali Fuad Paşa hemen işe koyuldu ve ilk olarak Eskişehir'de yeni bir Kolordu Karargâhı kurdu; kumandanlığınaysa Süvari Yarbayı Atıf Bey'i getirdi. Afyonkarahisar ve çevresini de millî bir muntika addedip kumandanlığına da 23. Tümen Kumandanı Ömer Lütfü (Argeso) Bey'i atadı.⁷¹ Bu sırada İstanbul Hükûmeti, boşalan 20. Kolordu Kumandanlığı'na Kiraz Hamdi Paşa'yı atamış, Kuva-yı Milliye taraftarı kolordu subayları da Ali Fuad Paşa'ya bağlılıklarını bildirmişlerdi.⁷² İstanbul Hükûmeti Eskişehir'de Kiraz Hamdi Paşa için yeni bir Kolordu Karargâhı kurmuş, Ali Fuad Paşa da Eskişehir'e doğru yola çıkmıştı. İstanbul Hükûmeti ile iş birliği yapmış olan Eskişehir'deki işgalci İngilizlerin, Kuva-yı Milliye Kumandanı Atıf Bey'i tutuklayarak İstanbul'a göndermesi üzerine Ali Fuad Paşa hemen harekete geçmiş, uzaktan da olsa Eskişehir'i kuşatarak karargâhını Sivrihisar'da kurmuştur.⁷³

Eskişehir Bölgesi'nde görevli İtilâf Devletleri İşgal Kumandanı *Sally Glade*, Ali Fuad Paşa ile haberleşmiş ve kendisine İngiliz işgalindeki vilâyetlerin içişlerine karışmayacaklarını, fakat dışardan gelecek kuvvetlere de engel olacaklarını bildirmişti.⁷⁴ Bunun ardından, bölgesel millî kuvvetler harekete geçerek, 21 Eylül'de Kütahya'ya girmişler, İngilizler de askerlerini çekmek zorunda kalmışlardı. Böylece Kütahya da Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmış oluyordu.⁷⁵

Gerçek bir vatanseverlik örneği gösteren Batı Anadolu'lular, oluşturdukları cephelemlerle Millî Mücadele çabalarını güçlendirmekte, millî birliğe ulaşma yolunda sürekli yeni hamleler yapmaktaydılar. Bu amaçla Hacim Muhittin

⁷⁰ Cebesoy, *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri* s. 183-184. Kongrede ayrıca Alaşehir Kongresi kararları da geçersiz sayılmıştı. Bk. Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, AAM, Ankara, 1997, s. 80-83.

⁷¹ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Cilt I, s. 126.

⁷² Mahmut Goloğlu, *Sivas Kongresi*, Ankara, 1969, s. 149.

⁷³ Cebesoy, *age.* s. 185-186.

⁷⁴ Atatürk, *age.* I, s. 126.

⁷⁵ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 172.

(Çarıklı) Bey'in başkanlığında 16 Eylül 1919'da İkinci Balıkesir Kongresi'ni toplamışlardı.⁷⁶ Kongre'nin ikinci günü Mustafa Kemal Paşa'dan gelen telgraf üzerine, ileride toplanması düşünülen genel bir kongre için yedi kişilik bir heyet seçmişlerdi. Bu uygulama, Batı Anadolu'nun Heyet-i Temsiliye'ye bağlanması açısından büyük önem taşımaktadır. Çünkü hemen bunun akabinde Salihli ve Alaşehir Kuva-yı Milliyesi de İstanbul Hükûmeti ile ilişkilerini keserek, Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmışlardır.⁷⁷

Sivas Kongresi'nin Batı Anadolu'daki Millî Mücadele'ye ait kararları, 11 Eylül 1919 tarihli Kongre Beyannâmesi'nde yer almıştı.⁷⁸ Sivas Kongresi ile Batı Anadolu Mücadelesi desteklenmekte ve Batı Anadolu'daki Redd-i İlhak Cemiyetleri'nin de "*Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*"⁷⁹ çatısı altında bulunması gerekliliği vurgulanmaktaydı.⁸⁰

Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak, Batı Anadolu'daki Kuva-yı Milliye'nin denetimini tam olarak ele almak, Kongre kararlarını uygulayarak Meclis'in açılmasını sağlamak ve Damat Ferid Hükûmeti'ni istifaya zorlamak için bazı girişimlerde bulunmuştur. İlk olarak İstanbul ile Anadolu'nun haberleşmesini kesmiş, Heyet-i Merkeziye'yi tek siyasi karar merkezi olarak ilan etmişti. Daha sonra İstanbul yanlısı bazı idarecilerin İstanbul'a gitmeleri sağlanmıştı. Nihayet 2 Ekim 1919'da Damat Ferid Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı. Böylece Heyet-i Temsiliye, İstanbul'un karşısında tek muhalefet olarak kendini kabul ettirmiş oluyordu. Meydana gelen bu gelişmeler, Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'da önemli bir prestij sağlamasına neden oldu ve Batı Anadolu'daki Heyet-i Merkeziyeler, ilişki kurmak üzere Sivas'a heyetler gönderme trafiğini hızlandırdılar.

Salihli - Bozdağ Cephesi'ndeysen, iç çekişmelerden galip ayrılan Çerkes Edhem, bölgedeki gücünü oldukça artırmıştı. Heyet-i Temsiliye'nin girişimleri ve İstanbul Hükûmeti'ndeki değişiklik, bu Cephe'nin örgütlenmesi bakımından önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Ali Fuad Paşa'nın Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak atanmış olması ve Ömer Lütfi Bey'in⁸¹ de Alaşehir ve Afyonkarahisar'ı içine alan 23. Tümen Kumandanı olarak Alaşehir'de

⁷⁶ *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 60.

⁷⁷ Cebesoy, *age.* s. 223. *Balıkesir ve Alaşehir Kongreleri*, s. 72.

⁷⁸ Vehbi Cem Aşkun, *Sivas Kongresi*, İ. A. Kitabevleri, İstanbul, 1963, s. 154.

⁷⁹ *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, Cilt I, Kül. Bak. Ankara, 1994, V. No: 3.

⁸⁰ Aşkun, *age.* s. 155.

⁸¹ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâbiliye Nezâreti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (BOA DH KMS)*, 53-3 / 27-(1, 2).

karargâhını kurmuş olması,⁸² Edhem Bey'in bölgedeki hakimiyetine önemli ölçüde denge unsuru oluşturmuştur.

2 Ekim'de kurulan Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Heyet-i Temsiliye'nin Batı Anadolu'daki kuvvetlerin bir komuta altında birleştirilmesi ve ihtiyaçlarının giderilmesi yolundaki isteği üzerine, 13 Ekim'de yayınladığı beyannâme ile Batı Anadolu'da yeni bir düzenlemeye gitti.⁸³ Bu düzenlemeyle Batı Anadolu'daki direnişe destek olan askeri kuvvetler, 12. Kolordu Kumandanlığı'na bağlanıyordu. Heyet-i Temsiliye, 23 Ekim'de Albay Refet (Bele) Bey'i Batı Anadolu'ya göndererek, 23. ve 57. Tümenlerin idaresini ele almak ve bölgedeki durum hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirdi. Refet Bey, Kolordu Kumandanı olarak ve doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak atanmıştı.⁸⁴ Bu göreve ancak Kasım ortalarında başlayabilen Refet Bey,⁸⁵ 16 Kasım 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın gönderdiği şifrede belirttiği esaslar⁸⁶ doğrultusunda, Batı Anadolu'daki Millî Kuvvetlerin ordu birlikleri teşkilâtına benzer düzene sokulması işine girişti. Bu doğrultuda Kuva-yı Milliye, Bölük, Tabur ve Alay haline sokulmaya başlandı.

1920 Ocak başlarında yapılan çalışmalar neticesinde Batı Anadolu'da şu teşekküller kurulmuştur:

57. Tümen bölgesinde; Millî Aydın ve Millî Menderes Alayları ile Millî Aydın dağ, Millî Adagide Taburları ve birkaç efe süvari bölüğü,

23. Tümen bölgesinde; Millî Salihli Piyade Alayı, Millî Kelas (Kıraz) ve Uşak Hücum Taburları ile birkaç efe bölüğü,

⁸² Kaygusuz, *age.* s. 195

⁸³ 20. Kolordu'ya bağlı 23. Tümen'le o tarihe kadar doğrudan Harbiye Nezâreti'ne bağlı olan 57. Tümen, merkezi Konya'da bulunan Fahrettin (Altay) Bey kumandasındaki 12. Kolordu'ya bağlandı. 12. Kolordu'ya bağlı olan 1. Tümen'de 20. Kolordu'ya bağlandı. *Bk. Türk İstiklâl Harbi – Batı Cephesi*, Cilt II, Kısım 2, Gnkur. HTD. Ankara, 1965, s. 107.

⁸⁴ *TİH*, II / 2, s. 108.

⁸⁵ 57. Tümen Kumandanı Albay Şefik Bey tarafından 9 Kasım'da Denizli'de karşılanan Refet Bey, bir gün sonra Nazilli'ye geçmiştir. Burada Demirci Mehmed Efe tarafından karşılanan Refet Bey, 15 Kasım'da Alaşehir'e geçmiştir. *Bk. Kaygusuz, age.* s. 196-197. Alaşehir'deki incelemelerini tamamlayan Refet Bey, 25 Kasım'da Balıkesir'e geçmiş, burada Kâzım Bey ve Heyet-i Merkeziye üyeleri ile görüşerek Bandırma'ya gitmişti. Bandırma'dan sonra Bursa yolu ile Nazilli'ye dönen Refet Bey, Aralık başından itibaren burada Güney Cephesi'nin yönetilmesiyle ilgilenmiştir. *Bk. Kâmil Su, Sevr Antlaşması ve Aydın (İzmir) Vilâyeti*, Kül. Bak. Ankara, 1981, s. 110. Özalp, *age.* I, s. 75.

⁸⁶ Mustafa Kemal Paşa 16 Kasım 1919'da 12. ve 14. Kolordularla, 23., 57. ve 61. Tümen Kumandanlıklarına ayrıca Refet Bey'e ve 56. Tümen Kumandanı Albay Bekir Sami Bey'e gönderdiği talimatla Batı Anadolu'daki millî kuvvetlerin teşkilatlanmasının ordu birliklerinde desteklenmesi ve 23., 57. ve 61. Tümen Kumandanlıklarına bağlanmalarını bildirdi. *Bk. TİH*, II / 2, s. 109.

61. *Tümen bölgesinde ise*; Millî Akhisar Nişancı, Millî Soma, Millî Ayvalık Alayları ile Belen, Saruhan, Yayaköy, Korucu, İvrindi Taburları ve bazı bağımsız bölükler.

Refet Bey, ayrıca, 6 Şubat 1920’de Küçük ve Büyük Menderesler civarındaki kuvvetleri “*Menderesler Gurubu*” adı altında birleştirmiştir.⁸⁷

Bozdağ Cephesi’ndeki Gelişmeler

Kasım 1919 itibarıyla 23. Tümen’in karargâhı, Konya’da bulunan 12. Kolordu’ya bağlı olarak Süvari Bölüğü, İstihkâm Bölüğü, Muhabere Takımı, Levâzım Bölüğü ve Askeri Hastanesi ile bir Tabur’u eksik, 159. Alay’ı Afyonkarahisar’da bulunmaktaydı. 23. Tümen’in 68. Alay’ı bir Tabur eksikle Uşak’ta yerleşmişti. 68. Alayın 1. Tabur’u da Alaşehir’de idi.⁸⁸

23. Tümen Kumandanı olan Ömer Lütfi Bey, İstanbul Hükûmeti’nin karar ve atama zinciri içinde bu kuvvetlerin kumandasıyla görevlendirilmişti.

Ömer Lütfi Bey’in üzerinde bir başka görev daha bulunmaktaydı. O da Heyet-i Temsiliye tarafından kendisine verilen, Alaşehir ve Havalisi Hareket-i Milliye Kumandanlığı idi. Bu, cephedeki tüm Kuva-yı Milliye’nin kumandanı olması anlamına gelmekteydi. Ancak cephedeki Millî Kuvvetler, Heyet-i Temsiliye tarafından değil, Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi tarafından teşkilatlanmıştı. Bu görevi de Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi’nin onaylaması gerekecekti. Bu şartın, Çerkes Edhem ile Mustafa Bey arasındaki çatışma sırasında, Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi’nin 14 Eylül 1919 tarihli yazısıyla Ömer Lütfi Bey’e başvurmasından sonra yerine getirildiği anlaşılmaktadır.⁸⁹ Ömer Lütfi Bey, bunun üzerine Alaşehir ve Havalisi Heyet-i Milliye Kumandanlığı görevi için Alaşehir’de ayrı bir karargâh kurmuştur.⁹⁰

Böylece değişik kuvvetler aynı kişiye güvenerek, kumanda birliği sağlamanın uzlaşmacı bir yolunu bulmuşlardı. Cephenin Salihli kesiminde Edhem Bey’in Süvari Müfrezesi, Bozdağ kesiminde ise Sarı Efe Edip kumandasındaki Balkan Akıncıları Müfrezesi ile Postlu Mestan Efe kuvvetleri bulunuyordu. Bu kuvvetlerin dışında cephe küçük efe kuvvetleri de bulunmaktaydı.⁹¹

⁸⁷ *TİH*, II / 2, s. 109.

⁸⁸ *TİH*, II / 2, s. 113.

⁸⁹ Tekeli-İlkin, *age*. s. 382.

⁹⁰ Kaygusuz, *age*. s. 195.

⁹¹ Cephe’nin Nizâmi Askerler ile Kuva-yı Milliye halinde iki farklı statüdeki kuvvetle tutulması, cepheye gönderilecek kişilerin de bu iki ayrı statüye göre ayrılmasını sağlayacak bir kararı gerektirmiştir. Bu karar, 310, 311, 312 doğumluların cihet-i askeriyeye, bunların dışındaki doğumluların da Kuva-yı Milliye’ye sevkleri şeklinde verilmek suretiyle sonuçlandırıldı. *Bk.* Tekeli-İlkin, *age*. s. 393.

Çerkes Edhem, Anzavur Ayaklanması'nı bastırmak üzere görevlendirilmiş ve 150 atıyla cepheden ayrılmıştı. 21 Kasım 1919'da Yunan kuvvetleri 23. Tümen bölgesine giren Salihli'nin batısındaki bölgeye, Milne Hattı'na göre cepheyi düzenlemek amacıyla bir dağ bataryası, bir süvari bölüğü ve bir takviyeli Piyade Alayı'ndan oluşan bir kuvvetle Yarışlı - Mathasan - Acısu - Çayırpınar hattındaki Kuva-yı Milliye'ye saldırdılar. Bu hattaki Kuva-yı Milliye'nin dağılması üzerine Yunanlar Sart'ı işgal ettiler. Bölgeye gelen 68. Alay'ın 1. Tabur'u cepheye sürülerek Sart'ın kuzeydoğusundaki Tatarislâm - Masalan hattını tuttu. Yunan ilerleyişi böylece durdurulmuştu. Bozdağ Cephesi'nde ise bir değişiklik meydana gelmemişti.⁹²

Yunanlar aynı hat üzerinde bulunan Kaymakçı'ya da aynı gün, yine aynı maksatla saldırdılar. Burada Gökçen Efe kuvvetleriyle çarpışmaya giriştiler. Gökçen Efe, Hasan Kâhyaoğlu Mustafa ile beraber, Kışla ile Gerçekli Köylerini birbirinden ayıran Göcendağı sırtlarında bulunuyordu. Çarpışma devam ederken sağ tarafta bulunan Bakırlı Efe kuvvetleri gerileyince boşalan bölgeye Yunan kuvvetleri dalmışlar ve Gökçen Efe'yi şehit ederek, Kaymakçı'yı işgal etmişlerdi.⁹³

21 Kasım'daki Yunan saldırısında kısa sürede dağılan Salihli Cephesi'ni kuvvetlendirmek için yeni birlikler gönderilmeye çalışılmış, ancak 23. Tümen'den istenen kuvvetler buraya bir türlü gelememişlerdir.⁹⁴

20 Aralık 1919'da Harbiye Nazırı Cemal Paşa, 23. Tümen'in Alaşehir'de bulunan Alayı'nın derhal Afyonkarahisar'a gönderilmesi emrini verdi. Fakat Ömer Lütfi Bey bunu sakıncalı bularak karara karşı çıktı. Bunun üzerine Cemal Paşa 12. Kolordu Kumandanı Fahrettin Bey'den, Ömer Lütfi Bey'in yerine başkasını tayin ederek görevine son vermesini istedi.⁹⁵

Ömer Lütfi Bey, 8 Ocak 1920'de kumandanlık görevini gerek mebus seçilmesi, gerekse Harbiye Nazırı'nın tavrı üzerine Aşir Bey'e devretmiş,⁹⁶ Binbaşı Adil Bey de Aşir Bey'in Kurmay Subaylığına getirilmiştir.⁹⁷

Aşir Bey'in kumandanlığı devraldığı dönemde, Kuva-yı Milliye'nin "Milis Tümeni" şeklinde teşkilâtlandığı görülmektedir. Böylece bölgede iki Tümen oluşmuş oluyordu. Milis kuvvetlerinden oluşan Milis Tümeni ve 23. Tümen. Her iki Tümen'in kumandası, 23. Tümen Kumandanı'nın elinde olacaktı. Milis

⁹² TİH, II / 2, s. 125.

⁹³ Aydın, *age.* s. 278-279. Kostas Misailidis, *Küçük Asya Seferi*, Çev. S. Karaoğlu, Gnkur. HTD, ATASE İhtisas Kitaplığı, (Yayınlanmamış Daktilo Metni), s. 376.

⁹⁴ Tekeli-İlkin, *age.* s. 407.

⁹⁵ Fahrettin Altay, *On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İnsel Yay. İstanbul, 1970, s. 205.

⁹⁶ İncedayı, *agm.* s. 664.

⁹⁷ Kaygusuz, *age.* s. 198.

Tümeni içinde yer alan birlikler; Millî Salihli Piyade Alayı, Millî Kelas ve Uşak Hücum Taburları'ydı.⁹⁸

Yeni düzenlemelerden sonra Salihli - Bozdağ Cephesi'nde Çerkes Edhem'in kuvvetlerinden başka, Yarbay Mehmed Arif Bey'in⁹⁹ Karakeçili Alayı (Karahisar Milis Alayı),¹⁰⁰ Binbaşı Nazım, Çolak İbrahim ve Giritli Tahsin Beylerin müfrezeleri bulunmaktaydı.¹⁰¹ Çerkes Edhem Bey'in cepheye, Birinci Anzavur İsyanı'nın bastırılmasından sonra 12 Ocak'ta döndüğü, Salihli Heyet-i Merkeziyesi'nin yazısından anlaşılmaktadır.¹⁰²

Edhem Bey'in daha cepheye dönmeden evvel yeni arayışlar içinde olduğu görülmektedir. Kardeşi Reşid Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekmiş¹⁰³ ve Edhem Bey'in Afyonkarahisar Kuva-yı Milliyesi'nin başına geçirilmesini talep etmişti. Mustafa Kemal Paşa da 9 Ocak'ta Refet ve Fahrettin Beyler'e telgraf çekerek,¹⁰⁴ Reşid Bey'in görüşlerini anlatmıştır. Bu arayışları bir sonuç vermeyen Edhem Bey, Salihli Cephesi'ne tekrar dönmek zorunda kalmıştır.

Yunan İleri Harekâtı ve Bozdağ'ın İşgali

Yunanlar, kendileri için çok önemli olan Bozdağ Cephesi'ni çökertip dağıtmak, burasını Türk direniş kuvvetlerinden temizlemek istiyorlardı;¹⁰⁵ çünkü bu bölgedeki Türk birlikleri, kendilerini oldukça hırpalamışlardı. Bununla birlikte oldukça stratejik bir öneme sahip olan bu bölgeyi ele geçirmek, kendi geri hatlarının güvenliği açısından da önem taşımaktaydı.

Küçük Menderes ve Gediz Vadisi'ni birbirinden ayıran hâkim bir bölge olan Bozdağ'da bulunan efe müfrezeleri 13. Yunan Tümeni'nin sağ ve 2. Yunan

⁹⁸ *TİH*, II / 2, s. 109.

⁹⁹ 1882 Adana doğumlu ve Mustafa Kemal Paşa'nın sınıf arkadaşı olan Arif Bey, komutanı bulunduğu 11. Tümen'in bulunduğu İnegöl yakınlarındaki bir ormanda üç aylık bir ayı yakalamıştı. Bu ayı evcilleştiren Arif Bey, sürekli yanında bulundurduğu için kendisi "*Ayın Arif*" diye anılırdı. *Bk.* Vamık D. Volkan – Norman Itzkowitz, *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yay. İstanbul, 1998, s. 176. Kutay, *Çerkes Edhem*, I, s. 88. Karakeçili Aşireti'ne mensup olan ve TBMM'nin ikinci döneminde Eskişehir mebusu olarak bulunan Arif Bey, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na girmiş ve İzmir suikasti ile ilgili görülerek 13 Temmuz 1926'da İstiklâl Mahkemesi kararı ile İzmir'de idam edilmiştir. *Bk.* Kemal Arıburnu, *Sivas Kongresi*, AAM, Ankara, 1997, s. 276

¹⁰⁰ Arif Bey'in cepheye geliş tarihi 11 Ocak 1920'dir ve 130 kişilik süvari birliği ile gelmiştir. *Bk.* 12. 01. 336 tarihli yazı için *bk.* Tekeli-İlkin, *age.* s. 443.

¹⁰¹ Kaygusuz, *age.* s. 199.

¹⁰² 12. 1. 336 tarih ve 43 sayılı yazı için *bk.* Tekeli-İlkin, *age.* s. 444.

¹⁰³ *Harp Tarihi Vesikaları Dergisi (HTVD)*, Sayı 12, Haziran 1955, Vesika No: 304.

¹⁰⁴ *HTVD*, Sayı 12, V. No: 305.

¹⁰⁵ Yavuz, *age.* s. 128.

Tümeni'nin sol kanatlarına sürekli saldırılarda bulunuyorlardı.¹⁰⁶ Bu nedenle Yunanlar, 1920 yılı başından itibaren bölgeye çeşitli saldırılar düzenlemişlerdir.

13 Ocak'ta işgal altında buluna Adagide Gediği üzerinden saldırıya geçen Yunan birliklerinin yoğun topçu ateşi sonucu Tüfengli Köyü yanmıştı. Yunanlar, Kaymakçı'da da bir kısım ahaliyi evlere toplayarak katletmişlerdi. 12. Kolordu'nun bu hadiseyi rapor etmesi üzerine Dahiliye Nezareti, Mentеше ve Aydın Mutasarrıflıklarına bu olayların tahkik edilmesini ve olaylar hakkında geniş bilgi verilmesini istemiştir.¹⁰⁷ Yunanlar, 18 Ocak sabahı da Salihli Cephesi'nden taarruza geçmişti.¹⁰⁸ 19 Ocak akşamına kadar süren çatışmada, Kapanca Çiftliği, birkaç kez el değiştirmiştir.¹⁰⁹

21 Ocak'ta yeni bir saldırı düzenleyen Yunanlar, on sekiz saat süren muharebe neticesinde geri çekilmek zorunda kalmışlardır.¹¹⁰ Bu arada, Yunan kuvvetleri hakkında istihbarat edinmek ve Ödemiş-Hacı İlyas İstasyonu arasındaki demir yolu hattını havaya uçurmak için 2 Şubat'ta Hasan Hüseyin Efe kumandasında 13 kişilik bir Kuva-yı Milliye birliği görevlendirilmişti. Görev başarıyla yerine getirilmiş fakat, çıkan çarpışmada Hasan Hüseyin Efe şehit düşmüştü.¹¹¹ Yunan kuvvetleri 11 Şubat'ta Sart İstasyonu'nun batısındaki Kapanca Çiftliği civarından tekrar bir saldırıya geçtirse de Kuva-yı Milliye'nin karşı saldırısıyla çekilmek zorunda kaldılar.¹¹²

Mustafa Kemal Paşa, Yunanların bölgeye asker ve cephane sevk etmesinin asıl nedeninin, Bozdağ cihetinden taarruza geçerek, Bozdağ'ı işgal etmek ve Alaşehir'i ele geçirmek olduğunu düşünmekteydi.¹¹³ Nitekim Yunanlar, Gediz Vadisi'ndeki 13. Tümen'den ve Küçük Menderes Vadisi'ndeki 2. Tümen'den derledikleri iki Alaylık bir kuvveti, Gölcük Gölü - Lübbey Yayla bölgesini ele geçirmekle görevlendirerek 2 Mart 1920'de Albay Kandilis kumandasında saldırıya geçirdiler.¹¹⁴

¹⁰⁶ Konstantinos Nider, *Küçük Asya Harekâtı, Devre I, 1919-1920*, Kısım:1, Çev. Lefter Ksontopoulos, Gnkur. HTD ATASE İhtisas Kitaplığı, (Yayınlanmamış Daktilo Metni), s. 134.

¹⁰⁷ *Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşinleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi Dâbîliye Nezareti Şifre Kalemi (BOA DH ŞFR)*, 107 / 4.

¹⁰⁸ *HTVD*, Sayı 40, Haziran 1962, V. No: 1102-1104.

¹⁰⁹ Nider, *age.* s. 133.

¹¹⁰ *HTVD*, S.40, V. No:1102-1104.

¹¹¹ *ATASE*, A. 5 / 701, K. 2709, D. 8, F. 4.

¹¹² *ATASE*, A. 5 / 701, K. 2709, D. 8, F. 5/1, 2, 3.

¹¹³ *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannâmeleri*, Haz. Nimet Arsan, Cilt IV, AAM, Ankara, 1991, Vesika No: 219.

¹¹⁴ Oluşturulan ortak Müfrezenin birlikleri 13. Yunan Tümeni'nin Ahmetli Bölgesi'ndeki bir Piyade Bölüğü ile takviyeli 3. Alay'ın 1. Tabur'u ile 2. Tümen'in Ödemiş ve Doğusu bölgesindeki takviyeli bir Alay (Samet'deki 34. Alay'ın 2. Tabur'u, Birgi'deki 1. Alay'ın 3. Tabur'u, 7. Alay'ın 1.

Yunan kuvvetleri, Ödemiş'ten Dadbey (Günlüce) Köyü'ne doğru ilerleyerek¹¹⁵ bazı güçsüz direnişleri bastırıp Bozdağ'ın Güney yamaçlarındaki Lübbey'e doğru ilerlediler.¹¹⁶ Burada kuzeydeki Ahmetli ve Çaypınar'dan gelen bir Yunan Müfrezesi ile buluştular. Yunanlar, bundan başka, Küçük Menderes Vadisi'nden Bozdağ'a doğru iki ayrı saldırı daha yaptılar.¹¹⁷ Bunlardan birincisi Birgi yönünden Gölcük'e oldu. Bazı direnen kuvvetlerle karşılaştıktan sonra Bozdağ'a saldırdılar. Burada Lübbey Yaylası'ndan gelen iki Müfrezeye ile takviye edildiler.

Mestan Efe, Yunanların bu saldırısı üzerine müfrezesini dağıtarak bölgeyi kuvvetlendirmeye başladı. Bu kritik bölgenin elden çıkmaması gerekiyordu. Aksi halde buradan kuzeye ilerleyecek bir Yunan taarruzu Alaşehir ve Salihli'deki Türk kuvvetlerinin gerisini kesebilir ve imha edebilirdi. Bu durum karşısında Çerkes Edhem 3 Mart 1920'de Alaşehir'deki 68. Alay'ın 1. Tabur'u ile bir hücum bölüğü ve iki makineli tüfeği Yarbay Arif komutasında Salihli yolu ile Bozdağ Cephesi'ne gönderdi.¹¹⁸

Birkaç gün içinde bir denge kurulduysa da 7 Mart 1920'de Yunan birlikleri yeniden taarruza geçtiler. Aslen Postlu Mestan Efe'nin kızanı olan ve ona bağlı olarak Gölcük'te cephe tutmuş bulunan Karaerkek Mehmed Efe'nin Müfrezesi'ne dört top desteğinde saldırdılar. Ellerinde ilkel tüfek ve mermiden başka bir şey bulunmayan zeybekler, bir çarpışmadan sonra zorunlu olarak geri çekildiler. Topçu ateşine sığınan Yunan birlikleri zeybeklerin üzerine akın akın gelmekteydiler. Gece olunca millî kuvvetler, Bozdağ Köyü'nün yakınında bulunan Yediler Tepesi'ne baskın yaptılar. Buradaki Yunan birliğini püskürttüler. Kayıplar vererek çekilen Yunanlar, Bozdağ Köyü'nü yaktılar. Bu Müfrezeye, gündüz Gündalan Yaylası'na geldiğinde Yunanlar yeniden saldırıya geçtiler ve Türk kuvvetlerini dağıttılar.¹¹⁹ Yarbay Arif Bey, bunun üzerine müfrezesini Alaşehir istikâmetinde geri çekmek zorunda kaldı. 23. Tümen Kumandanı Aşir Bey'in, "*Salihli boşaltılacaktır*" emrine karşılık Edhem Bey,

Bölüğü, 6. İstihkâm Bölüğü, 2a Dağ Topçu Bataryası, Ödemiş'te, 7. Alay'ın 1. Tabur'u (bir bölük eksik), 2b Dağ Topçu Bataryası'ndan bir Takım) idi. Bk. Nider, *age.* s. 134. (Yunan) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı, *1919-1922 Küçük Asya Seferinin Özetlenmiş Tarihi*, Gnkur. HTD ATASE İhtisas Kitaplığı, (Yayınlanmamış Daktilo Metni), s. 105.

¹¹⁵ ATASE, A. 5 / 701, K. 2709, D. 8, F. 2/1, 2, 3.

¹¹⁶ ATASE, A. 5 / 701, K. 2709, D. 8, F. 3/1.

¹¹⁷ Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE), A, 17 / 76.

¹¹⁸ Çerkes Edbem'in Hatıraları, s. 22.

¹¹⁹ BOA DH KMS, 52-5 / 68.

kuvvetlerini Salihli'nin doğusuna çekmişti ve Yunan kuvvetleri 8 Mart'ta Salihli'ye ilerleyerek Sart Köyü'nü mukavemetsiz ele geçirdiler.¹²⁰

Bozdağ'daki çarpışmalardan sonra Yunanlar Bozdağ'ı aşan geçitleri kontrolleri altında tutarak, Küçük Menderes Vadisi'ndeki Türk sivil direnişçilerinin saldırılarına son vererek, Küçük Menderes ile Gediz Vadisi arasındaki ulaşımı sağladılar.¹²¹

Aydın Valiliği'nden Dahiliye Nezaretine gönderilen telgrafta, Yunanların Bozdağ'ı işgaliyle birlikte bölgede yağma ve mezalime başladıkları ve halkın korku içinde olduğu bildirilmekteydi.¹²² Salihli Kaymakamlığı da Yunanların belirlenen hattı ihlâl ettiklerine dikkat çekmekle birlikte, Bozdağ istikâmetinde saldırıya geçerek beş altı kariyeyi işgal ettiklerini, her zaman olduğu gibi yine sebepsiz yere masum insanların sefil ve perişan bir şekilde göç etmelerine sebep olduklarını anlatmakta, yaptıkları mezâlimi duyurmaktaydı.¹²³

Dahiliye Nezareti'nin, Salihli Kaymakamlığı'na 8 Mart tarihli cevabi yazısında, Bozdağ'ın işgali üzerine ahalinin mümkün mertebe tehlikeli mahallerden uzaklaştırılması ve gerekli tedbirin alınması istenmekteydi.¹²⁴

Aydın ve Menteşe Havalisi Kuva-yı Milliye Kumandanı Demirci Mehmed Efe, 5 Mart'ta Meclis'e bir telgraf göndererek, Hükûmet'in kendilerine Yunanlara ve İtilâf Devletleri'ne karşı bir taarruzda bulunulmaması yolunda bir tebligat yaptığını, buna rağmen Yunanların Bozdağ'a saldırmalarının ne anlama geldiğini, Kuva-yı Milliye'nin elini kolunu bağlayan bu tebligatın kimlerin arzularına göre yapıldığını ve bu mantıksızlığın nedenini sitemkâr bir şekilde Meclis'ten sormaktadır.¹²⁵

Aydın Güney Bölgesi Heyet-i Merkeziyesi'nden Tevfik Bey de 8 Mart'ta Meclis'e gönderdiği telgrafta, mebuslara seslenerek; Türk Milleti'nin savaşa hazır durumda beklediğini ve vatan için ölmeye karar verdiklerini, mebuslarında buna karar vererek, millete bir işaret vermesini beklediklerini belirtmiştir.¹²⁶

Salihli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı eski kadı Abdurrahman Zahid Bey de Meclis'i Mebusân'a çektiği telgrafta; Yunanların Bozdağ'a saldırılarıyla

¹²⁰ Kaygusuz, *age.* s. 201. *Çerkes Edhem'in Hatıraları*, s. 22-23. Mehmed Arif, *Anadolu İnkılabı / Mücabedât-ı Millîye Hatıraları (1335-1339)*, İstanbul, 1340.

¹²¹ BOA DH KMS, 52-5 / 68.

¹²² BOA DH KMS, 52-5 / 68.

¹²³ BOA DH KMS, 52-5 / 70-1, 2, 3, 4, 5. Akhisar Kaymakamı Selahaddin Bey de Yunanların taarruz ve ileri harekâtından bahsetmekte ve yoğun top atışında bulunduğunu belirtmektedir. *Bk. BOA DH KMS*, 52-5 / 65. *İkâz*, (13 Mart 1336), No: 176, s. 2-3.

¹²⁴ BOA DH KMS, 52-5 / 67.

¹²⁵ *Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi*, Devre: 4, (12 Ocak-18 Mart 1336), s. 351.

¹²⁶ MMZC, 1336, s. 356-357.

birlikte, Bozdağ silsilesi üzerinde bulunan Kemer, Söğüdalanı, Başalan, Birgi Deresi, Tabakova'nın Halkapınar, Gölcük, Boğazardı, Çan, Subatan köy ve yaylalarına daha önceki Yunan saldırılarından kaçarak gelen ve aylardan beri perişan olan binlerce insanın yine göç etmek zorunda kaldığını anlatmış ve bu hareketin protesto edilmesini istemiştir.¹²⁷

Sonuç

Batı Anadolu'da Kuva-yı Milliye, İzmir'in işgali üzerine kendini göstermiştir. Batı Anadolu dağlarında o güne kadar yasa dışı yapılanmaları ifade eden efeler ve zeybekler, bölgede Kuva-yı Milliye'nin vücut bulmasında ve millî direnişin yaygınlaşmasında çok önemli bir görevi yerine getirmişlerdir. Anadolu'yu kapsayan şekilde halka nüfuz eden bir yapıya ve güce sahip olan Kuva-yı Milliye'yi, düzenli ordunun kuruluşuna kadar olan dönemde, Mondros Mütarekesi'nden sonra gerçekleşen Anadolu'nun işgaline ve işgaller sırasında Rum ve Ermenilerin şiddetli saldırılarına karşı oluşturulan silahlı savunma birlikleri olarak nitelendirmek mümkündür.

Yunan işgallerinin Batı Anadolu'da genişlemesi ile birlikte bu ilerleyişin durdurulması ve Yunan birliklerinin püskürtülmesi amacıyla birçok stratejik bölgede Kuva-yı Milliye cephelerinin oluşturulması gerekiyordu. Özellikle Ödemiş'in işgali sonrasında Batı Anadolu'da bir hilal gibi bölgeyi çevreleyen Bozdağlar silsilesinin önemi bu anlamda daha da artmıştı. Alaşehir ve Salihli çevresinde meydana getirilecek Kuva-yı Milliye cephesi, Yunan ilerleyişini durdurabilirdi. Salihli bölgesinde cephe oluşturmakla görevlendirilen Çerkes Edhem de hemen bölgeye gelerek teşkilatlanma çalışmalarına başlamıştır. Edhem Bey, her ne kadar çok hızlı bir şekilde bölgede direnişi teşkilatlandırmışsa da onun sevk ve idare anlayışındaki katı tutumu bölgede hiyerarşik düzensizliğin ve huzursuzluğun çıkmasına neden olmuştur. Bu arada Alaşehir'de de teşkilatlanmayı tamamlayan Hüseyin Paşazade Mustafa Bey ile Çerkes Edhem arasından kumandanlık çekişmesi yaşanmıştır. Çerkes Edhem, bölgede daha önceden oluşturulmuş milis kuvvetlerden ayrı olarak bir kuvvet oluşturdu. Bölgedeki millî kuvvetleri tamamen kendisine bağlamak isteyen Edhem Bey bu amaçla Mustafa Bey'i saf dışı bırakmak istemiş bu nedenle de aralarında millî direnişi olumsuz bir şekilde etkileyecek mücadele başlamıştı. Tam bu sırada faaliyet yürüten Alaşehir Kongresi, meydana gelen gerginliği ortadan kaldırmak için çaba gösterse de başarılı olamamıştır. Çerkes Edhem, Hüseyin Paşazade Mustafa Bey ve arkadaşlarının Damat Ferid Hükûmeti ve İngiliz Muhipleri Cemiyeti ile ilişkide bulunduğunu iddia etmiş ve Alaşehir Heyet-i Merkeziyesi'ne müracaat ederek Mustafa Bey'in cephe kumandanlığı görevinden alınmasını istemiştir. Heyet-i Merkeziye'nin bu öneriyi reddetmesi

¹²⁷ MMZC, 1336, s. 350-351.

üzerine Edhem Bey, milis kuvvetleri ile Alaşehir'de bulunan Mustafa Bey'in üzerine yürümüş, çıkan çatışma sonrası Mustafa Bey Alaşehir'i terk ederek İstanbul'a kaçmıştır.

Çerkes Edhem, bu mücadelenin ardından bölgedeki gücünü oldukça artırmıştı. Heyet-i Temsilîye'nin girişimleri ve İstanbul Hükûmeti'ndeki değişiklik Salihli Cephesi'nin örgütlenmesi bakımından önemli gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Ali Fuad Paşa'nın Umum Kuva-yı Milliye Kumandanı olarak atanmış olması ve Ömer Lütfî Bey'in de Alaşehir ve Afyonkarahisar'ı içine alan 23. Tümen Kumandanı olarak Alaşehir'de karargâhını kurmuş olması, Edhem Bey'in bölgedeki hakimiyetine önemli ölçüde denge unsuru oluşturmuştur. Bu arada Anzavur Ayaklanması'nı bastırmakla görevlendirilen Edhem Bey'in ağabeyi Reşid Bey vasıtasıyla Afyonkarahisar Kuva-yı Milliyesi'nin başına geçme yönündeki girişimleri sonuçsuz kalmış ve bölgedeki kumandanlık meselesi TBMM'nin düzenli orduya geçiş çalışmalarıyla son bulmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüd Dairesi Başkanlığı Arşivi (ATASE)
Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTE)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Mikrofilm Arşivi

Resmi Yayınlar

Meclis-i Mebusân Zabıt Ceridesi, Devre: 4, (12 Ocak-18 Mart 1336).
TBMM Gizli Celse Zabıtları, (24 Nisan 1920 – 21 Şubat 1921), I, Ankara, 1980.

Sürelî Yayınlar

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi
İkâz Gazetesi

Araştırma Eserler ve Makaleler

Çerkes Edhem'in Hatıraları (1962) Dünya Gazetesi Yay. İstanbul.
Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi (1994) Cilt II, Kısım 1, Gnkur. HTD, Ankara.
Türk İstiklâl Harbi - Batı Cephesi (1965) Cilt II, Kısım 2, Gnkur. HTD, Ankara.
(Yunan) Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti Harp Tarihi Dairesi Başkanlığı
[T.Y.] *1919-1922 Küçük Asya Seferinin Özetlenmiş Tarihi (KASÖT)*, Gnkur.
HTD, (Yayınlanmamış Daktilo Metni).
ADIVAR Halide Edip (1994) *Türk'ün Ateşle İmtihanı*, İstanbul.

- AKIN Veysi (1997) Millî Mücadele Fikrinin Doğuşu, *Türk Yurdu*, Sayı 122, Ekim, s. 7-10.
- ALTAY Fahrettin (1970) *On Yıl Savaş (1912-1922) ve Sonrası*, İnsel Yay. İstanbul.
- APAK Rahmi (1990) *Garb Cephesi Nasıl Kuruldu?*, TTK, Ankara.
- ARIBURNU Kemal (1975) *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri*, Ankara.
- AŞKUN Vehbi Cem (1963) *Sivas Kongresi*, İ. A. Kitabevleri, İstanbul.
- Atatürk'ün Millî Dış Politikası* (1994) Cilt I, Kül. Bak. Ankara.
- Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannâmeleri* (1991) (haz. Nimet Arsan), Cilt IV, AAM, Ankara.
- AVCI Orhan (1998) Türk Millî Mücadelesi Tarihinde Kuva-yı Milliye Devri, *Askeri Tarih Bülteni*, Sayı 45, Ağustos, s. 79-111.
- AYDINEL Sıtkı (1993) *Güneybatı Anadolu'da Kuva-yı Milliye Hareketi*, Kül. Bak. Yay. Ankara.
- Balkesir ve Alaşehir Kongreleri ve Hacim Muhittin Çarıklı'nın Kuva-yı Milliye Hatıraları* (1967) Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yay. Ankara.
- BAYAR Celal (1968) *Ben de Yazdım*, Cilt VIII, İstanbul.
- CEBESOY Ali Fuad (1953) *Millî Mücadele Hatıraları*, Vatan Neşriyat, İstanbul.
- COŞKUN Alev (1997) *Kuva-yı Milliye'nin Kuruluşu*, Çağdaş Yay. İstanbul.
- ÇETİNKAYA Ali (1993) *Millî Mücadele Hatıraları*, AAM, Ankara.
- DAYI Sinever Esin (1998) *Naşilli Kongresi*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay. Erzurum.
- DURSUNOĞLU Cevat (1998) *Millî Mücadele'de Erzurum*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- ERGİL Doğu (1981) *Millî Mücadelenin Sosyal Tarihi*, Turhan Kitabevi, Ankara.
- ERTÜRK Hüsametdin (1957) *İki Devrin Perde Arkası*, İstanbul.
- GOLOĞLU Mahmut (1969) *Sivas Kongresi*, Ankara.
- GÖKBİLGİN Muzaffer Tayyip (1959) *Millî Mücadele Başlarken*, Cilt I, İş Bank. Yay. Ankara.
- GÖKÇEN Salim (2003) *Bozdağ'ın İşgali ve Ali Rıza Paşa Hükûmeti'nin İstifası*, ATAM Yay, Ankara.
- GÖRGÜLÜ İsmet (1993) *10 Yıllık Harbin Kadrosu (1912 - 1922)*, TTK, Ankara.
- GÜRLER Hamdi (1994) *Kurtuluş Savaşı'nda Albay Bekir Sami (Günsav)*, ATASE, Ankara.
- İNCEDAYI Cevdet Kerim (1991) Türk İstiklâl Mücadelesi Konferansları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD)*, Sayı 21, Temmuz, s. 639-691.

- KAYGUSUZ Bezmi Nusret (1955) *Bir Roman Gibi*, İzmir.
- KURANERCÜMENT (1997) Millî Mücadele'de Anadolu Eşrafı, *Türk Yurdu*, Sayı 122, Ekim, s. 43-45.
- KUTAY Cemal (1987) Millî Mücadelemizin Gerçek Öncüleri ve Arkadan Gelenler (İlk Beşler ve Sonrası), *Türk Dünyası*, Sayı 5, Mayıs, s. 30-35.
- KUTAY Cemal (1990) *Çerkes Edbem Dosyası*, Cilt I, Boğaziçi Yay. İstanbul.
- Mehmed Arif (1340) *Anadolu İnkılâbı / Mücabedât-ı Millîye Hatıratı (1335-1339)*, İstanbul.
- MISAILIDIS Kostas [T.Y.] *Küçük Asya Seferi*, Gnkur. HTD, (Yayınlanmamış Daktilo Metni).
- Miralay Bekir Sami Günsav'ın Kurtuluş Savaşı Anıları* (1994) Cem Yay. İstanbul.
- NIDER Konstantinos [T.Y.] *Küçük Asya Harekâtı*, Gnkur. HTD, (Yayınlanmamış Daktilo Metni).
- ORBAY Rauf (1993) *Siyasi Hatıralarım*, Cilt I, Emre Yay. İstanbul.
- ÖZALP Kâzım (1988) *Millî Mücadele*, Cilt I, TTK, Ankara.
- ÖZBEK M. Avni (1986) Zeybek, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt XIII, MEB, İstanbul, s. 545-546.
- ÖZKAYA Yücel (1992) Kuva-yı Milliye, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (AAMD)*, S.24, Temmuz, s. 451-480.
- SELÇUK İlhan (1976) *Yüzbaşı Selahattin'in Romanı*, Cilt II, İstanbul.
- SELEK Sabahattin (1968) *Anadolu İhtilâli*, Cilt I, Burçak Yay. İstanbul.
- STEINHAUS Kurt (1973) *Atatürk Devrimi Sosyolojisi*, Sander Yay. İstanbul.
- SÜRGEVİL Sabri (1984) İzmir'in İşgali, I. Uluslararası Atatürk Sempozyumu, (21-23 Eylül 1987 Bildirileri), AAM Yay, Ankara, s. 1075-1098.
- TANSEL Selahattin (1991) *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, Cilt I, MEB. Yay. İstanbul.
- TEKELİ İlhan - İLKİN Selim (1989) *Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkezîyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey*, TTK, Ankara.
- TOY Erol (1970) *Türk Gerilla Tarihi*, Giray Yay. İstanbul.
- VOLKAN Vamık - ITZKOVITZ Norman (1998) *Ölümsüz Atatürk*, Bağlam Yay., İstanbul.
- YAVUZ Behiç Galip (1998) *Ödemiş'in Tarihi*, Ödemiş.
- YETKİN Sabri (1997) *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay. İstanbul.